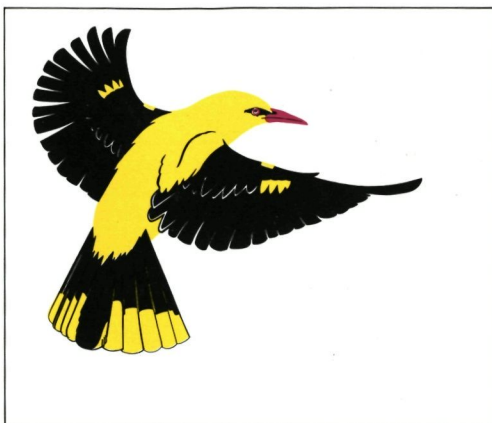

Wielewaal

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
MAART 1991 JAARGANG 57
AFGIFTEKANTOOR 2300 TURNHOUT 1

Wielewaal

VLAAMS TIJDSCHRIFT VOOR
NATUURSTUDIE JANUARI 1991

G. LUYTS, T. SWANNET, L. VAN GOMPEL. Dagboek bij een paartje Ooievaars	33
R. DE LUST. De Torenvalk : voor een huurwoning graag	38
L. MEUL. Het Wielewaalsecretariaat Of een dag uit het leven van Johan, Koen, Ria, Reinhilde, Ludo en Bart	40
Vijf voor twaalf	42
Voor u gesprokkeld	43
Van Aalscholver tot Zeis	44
Verenigingsberichten	47
Activiteitenkalender	48
Werk op de plank	54
Goed om te weten	55
P. NUYTS, F. FLEURBAEY. Het Moeraske - Walckierspark : van bomput tot natuurreservaat	58
G. LOOS. De Grijze zandbij Andrena vaga Panzer 1799	60
Nieuwe uitgaven	63

Titelblad : Sneeuwkllokjes
Foto R. Willockx

Administratie: De Wielewaal vzw
Graatakker 11 - 2300 Turnhout
Tel. 014/41 22 52 ('s maandags gesloten)

Hoofredacteur: G. Luyts
Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout (014/41.67.45)

Lidmaatschap en abonnementen
België: 500 F. - Nederland en Luxemburg: 800 F
KNNV-leden: 700 F. - Andere landen: 900 F.
Giro: 000-0319785-73.

Ieder lid van De Wielewaal ontvangt het tweemaandelijks
tijdschrift WIELEWAAL en het trimestriële tijdschrift
ORIOLOS.

Wielewaal-leden kunnen "Natura" ontvangen tegen een
gereduceerd tarief van fl. 27,50 per jaar.

Verantwoordelijke uitgever: G. Luyts, Turnhout

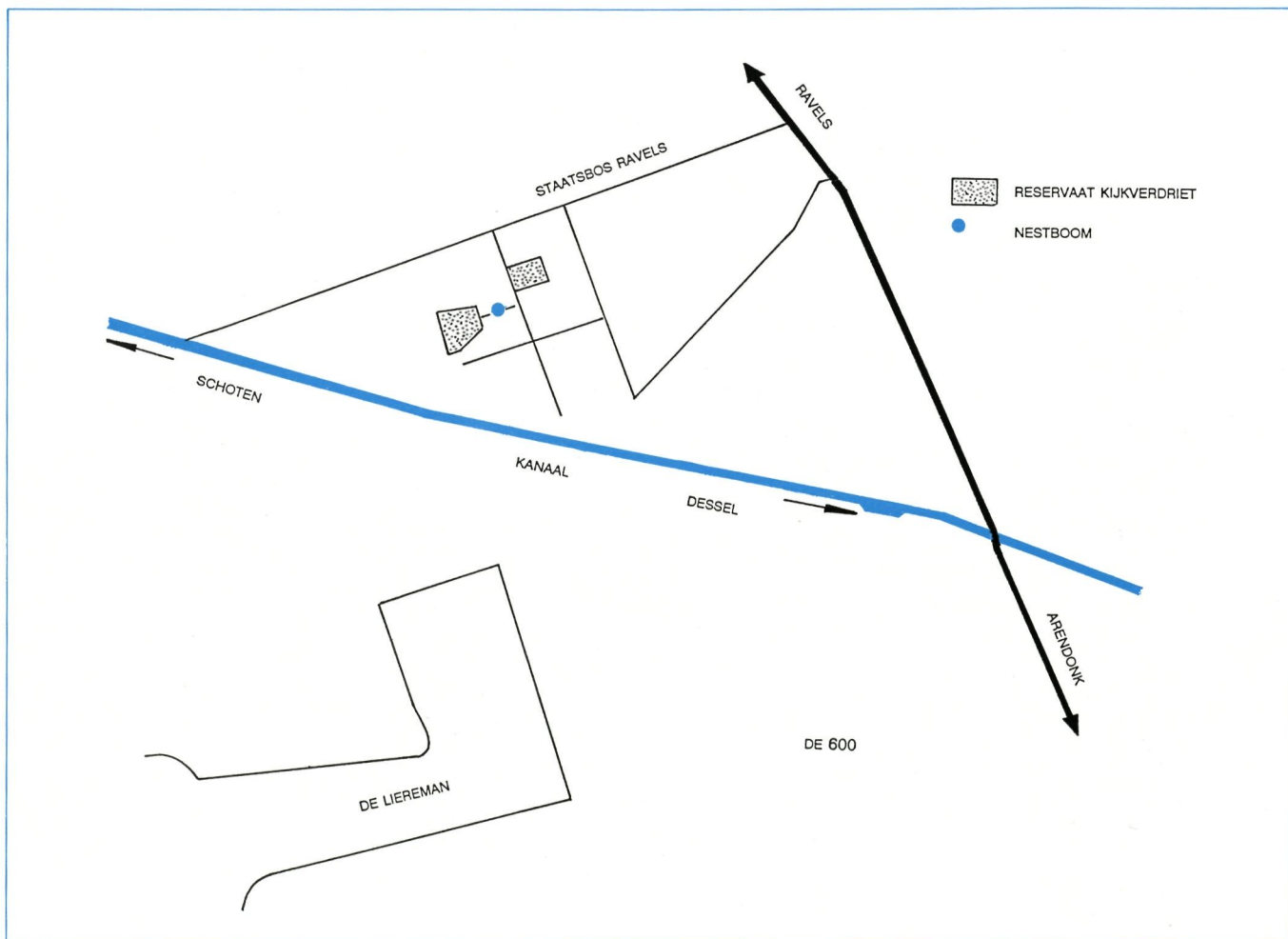
Druk: Matthys-Beccu, Turnhout

In 1895 broedde het laatste paartje wilde Ooievaars in Vlaanderen, namelijk te Gistel. Zo stond het in de avifauna's vermeld. Tot in 1990 een paartje ging nestelen in Ravels (prov. Antwerpen) en er met succes 3 jongen grootbracht. Omdat het nest 24 uren op 24 door vrijwilligers bewaakt werd, is het één van de best gevolgde broedgevallen in ons land geworden en kon men heel wat interessante waarnemingen verrichten. Uit het dik pak notities maakten we een selectie die we u hier in dagboekvorm voorstellen.

Dagboek bij een paartje Ooievaars

Gie Luyts, Tinus Swannet, Luc Van Gompel

- za. 14.4. In de nabijheid van de toekomstige broedplaats wordt die dag voor de eerste maal in het voorjaar 1990 een paartje (niet geringde) Ooievaars waargenomen door J. Van Roey, wanneer ze achter zijn ploeg lopen om insecten en andere ongewervelden op te pikken. Op zichzelf is dit nog niets opzienbarends vermits er ook vorige jaren in die streek al lentewaarnemingen waren.
- ma. 16.4. Om 10 uur 's morgens ziet Tinus Swannet een paartje Ooievaars naar 2 afgebroken Canapopulieren vliegen. Ze begroeten mekaar klepperend. Het eerste nestmateriaal (takken) wordt uit de weide naar de boomtop gebracht. Gezien de geringe doormeter van de boomstomp, vallen de takken echter terug naar beneden. Dezelfde dag worden een 6-tal paringen waargenomen. Samen met Jos Mostmans (van de ringdienst KBIN) besluit T. Swannet een kunstnest te maken. De Ooievaars overnachten in de populier.
- di. 17.4. 's Morgens om 8.30 u. vertrekken ze richting Liereman. Van hun afwezigheid maakt Toon De Bont gebruik om het rooster op de boomstomp te bevestigen. Bij hun terugkomst beginnen mannetje en wijfje direct weer takken naar boven te brengen. Ook die dag worden een 7-tal paringen geobserveerd. Periodes van nestbouw wisselen af met paarsgewijs foerageren, in de voormiddag meestal in de omgeving van de nestboom, later op de dag ook verder af (over het kanaal). Opvallend is wel dat de vogels constant tussen het gras pikken. Af en toe gooien de vogels iets omhoog en vangen het terug op. Hun voedsel blijkt vooral te bestaan uit klein materiaal (wormen en andere ongewervelden).
- De ruwbouw gaat zo verder tot en met vrijdag 20.4.

- za. 21.4. Het wijfje blijft nu langer op het nest om, al zittend, het nestmateriaal te schikken. Nu wordt ook binnenbekleding aangedragen, voornamelijk afkomstig van grassilo, maar ook losse grasplukken. Vermits het nestrooster gaat overhellen, maakt Jos Brijs van een periode van langere afwezigheid gebruik om het nest met 3 gevorkte takken te stutten.
- zo. 22.4. Die dag lokt de broedpoging al ruim 100 belangstellenden die soms nogal dicht bij de nestboom komen. Daarom gaat T. Swannet op naar burgemeester J. Segers en secretaris J. Van Gils van Ravels. Deze vaardigen dadelijk een burgemeesterlijk bevel uit bepalend dat gedurende de gehele broedperiode de zandweg, die in de nabijheid van de nestboom loopt, voor alle verkeer wordt afgesloten, uitgezonderd voor landbouwdoeleinden. Baren en verkeersborden worden aangebracht.
- ma. 23.4. De volgende dagen blijft het gedrag hetzelfde, het mannetje brengt materiaal aan, het wijfje schikt het in het nest.
- wo. 25.4. Vermoedelijk wordt nu het eerste ei gelegd. Het nest wordt niet meer onbezet gelaten. Het mannetje komt voedsel brengen aan het wijfje (o.a. een Mol) en lost haar soms af. De nestbouw gaat nog steeds verder en ook worden nog 4 paringen gezien. Vanaf nu wordt het nest dag en nacht bewaakt in 3 ploegen per 24 uur. Deze vrijwilligers moeten niet alleen voor de bewaking zorgen, maar ook uitleg geven aan de steeds talrijker wordende bezoekers. Enkele Wielewalers stellen daarbij bereidwillig hun telescoop ter beschikking voor de volledige duur van het broedgeval.
- do. 26.4. Het wijfje blijft omzeggens de gehele dag op het nest zitten.
- vr. 27.4. Het mannetje brengt nestmateriaal aan, het wijfje foerageert kort maar brengt zelf geen takken mee. Vermoedelijk wordt nu het tweede ei gelegd. 's Avonds wordt door Wielewaalafdeling Turnhout een persconferentie gegeven. De belangstelling aan het nest neemt immers gestadig toe. Om een en ander in goede banen te leiden, wordt geopteerd om van 't begin af aan informatie te verstrekken aan het publiek. Verdere geheimhouding heeft geen zin.
- za. 28.4. Het aantal paringen neemt nu af.
- zo. 29.4. Vermoedelijk het 3de (is laatste) ei. Het mannetje begint mee te broeden. Hij brengt ook regenwormen aan voor het wijfje, maar ze aanvaardt het niet. Ze gaat liever zelf even foerageren. Een rondschroevende Buizerd en Blauwe reiger worden fel aangevallen door het mannetje en uit het broedterritorium verdreven. Er zijn die dag ongeveer 300 bezoekers.
- di. 1.5. Mannetje en wijfje lossen mekaar nu regelmatig af bij het broeden, zodat de ander kan gaan foerageren. Eentje gaat zelfs tijdens de nacht voedsel zoeken. Die dag wordt laatste paring waargenomen. 's Avonds haalt het broedgeval het TV-nieuws.
- do. 3.5. Vanaf het ochtendgloren, omstreeks 5.15 u. begint de aflossing voor het voedselzoeken. Dit gebeurt 's morgens in de omgeving van de nestboom, gedurende 1,5 à 2 u. Later op de dag duurt dit langer (3 à 5 u.) en gaan ze hiervoor verder weg. Deze verschijnselen kunnen het gevolg zijn van de droogte die langzaamaan ernstige vormen begint aan te nemen. Het valt tevens op dat geen nestmateriaal meer wordt aangedragen.
- vr. 11.5. Af en toe valt er een buitje. De regenwormen komen nu blijkbaar naar boven want de vogels foerageren nu kortere periodes (2 uur) en in de omgeving van het nest. Er wordt terug nestmateriaal aangebracht zowel voor buiten- als voor binnenbekleding.
- za. 12.5. Het regent de gehele dag en de vogels foerageren in de onmiddellijke nabijheid van het nest.

De eerste nestelpogingen

De nestplaats was gelegen binnen het gerangschikt landschap "Het Kijkverdriet" te Ravels. Dit landschap is gesitueerd tussen het Staatsbos Ravels en het kanaal Dessel-Schoten. Een zestal jaar geleden werd hier een ruilverkaveling uitgevoerd waardoor het geheel wel flink droger geworden is. Toch zijn er nog natte delen. BNVR beheert hierin 2 percelen als natuurreservaat. Deze zijn door een strook weilanden en een zandweg van elkaar gescheiden. Dwars door die weiden loopt een rij Canadapopulieren. Bij twee daarvan werden de toppen afgeknakt tijdens de voorjaarsstormen van 1990. Uitgerekend op die boomstompen gingen de Ooievaars nestelen.

De vogels foerageerden in de weiden of pasgeploegde akkers in de omgeving van het nest, maar trokken ook verder om voedsel te zoeken. Het gebied aan de andere zijde van het kanaal (Liereman, Brakeleer, "600") bleek erg in trek als jachtgebied, maar de vogels werden ook waargenomen elders te Arendonk, Postel, Weelde en Turnhout.

De nestboom staat op een 50-tal meters van het eigendom van de familie Hendrickx. Het zomerhuisje op dit perceel werd bereidwillig ter beschikking gesteld van de nestbewakers om er 's nachts te schuilen. Er stond hen ook een infrarood-kijker ter beschikking om het nest en zijn omgeving 's nachts in het oog te kunnen houden.

Dan volgt opnieuw een droogteperiode, wat resulteert in langere foerageerbeurten verder van het nest. Op en om de nestboom is er in die periode weinig te beleven. Om het 1,5 à 2 uur worden de eieren gekeerd. Dit gebeurt ook wanneer de vogels mekaar aflossen bij het broeden. In de namiddagen zijn er constant belangstellenden, wegens de hitte wachten vele mensen zelfs tot 's avonds om een bezoek te brengen.

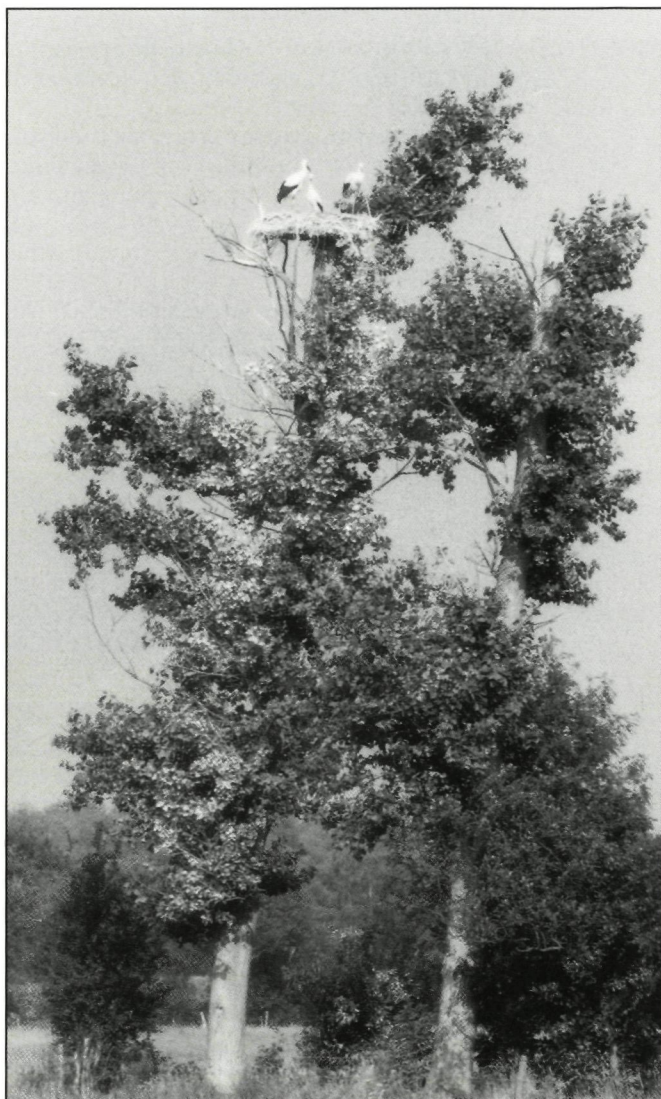
- za. 26.5. Het eerste ei wordt nu de 31ste dag bebroed. Er is duidelijk iets aan de gang. Het gedrag is opvallend gewijzigd. Bij de aflossing klepperen de vogels niet. De broedende vogel staat regelmatig op om de eieren langdurig (3 à 4 minuten) te keren en het nestmateriaal te herschikken. Tussen 11 en 13.30 uur gebeurt dit bv. 6 maal. Het mannetje komt het wijfje ook een kikker aanbieden op het nest. Vermoedelijk is deze dag het eerst gelegde ei gekipt.

De volgende dagen krijgen we hierover zekerheid. Vanaf nu wordt immers regelmatig voedsel aangebracht en uitgebraakt in het nest. Door de broedende partner wordt dit weer opgenomen en achteraf — soms na een voorvertering van 0,5 tot 2 uren — weer uitgebraakt en gedeeltelijk gevoederd aan het jong. Wat niet gevoederd wordt, eet de oudervogel terug op en kan nog voor een volgende voederbeurt dienen.

- di. 29.5. Zelfs om 1.30 u. 's nachts wordt nog opgekropt voedsel uitgebraakt en gevoederd aan het jong. Die morgen merkt men opnieuw het onrustig gedrag van enkele dagen ervoor en om 9.35 u. ziet men dat een eischaal wordt opgegeten. Bij de aangebrachte prooidieren valt duidelijk een grote rat te onderscheiden.

- wo. 30.5. De frequentie van het voedselaanbrengen is nu ongeveer om de 2 uur. Dit voedsel wordt regelmatig uitgebraakt en terug opgenomen tot het voldoende verteerd is. Zo zijn er 's namiddags, op 4 uur tijd liefst 11 voederbeurten, m.a.w. om de 20 à 30 minuten.

- do. 31.5. Het onrustig gedrag van de broedende vogel wijst op een nieuw jong en inderdaad, om 18.07 u. wordt een halve eischaal ditmaal niet opgegeten, maar uit het nest gegooid. Af en toe komen er al jongen over de nestrand piepen, kleine witgrijze bolletjes. Er worden al iets grotere prooien gevoed. Tot en met 4.6 blijven de voederbeurten constant om het half uur.

De witgekalkte nestboom

di. 5.6. Alle drie de jongen zijn af en toe zichtbaar. Het grootste jong vertoont reeds bedelgedrag en kleppert al. De twee grootste nemen zelf al voedsel op uit het nest. In de volgende periode neemt de tijdsperiode tussen 2 voederbeurten in langzaam toe. De prooien worden stilaan groter. Kleine prooien worden door de jongen zelf al opgenomen.

do. 7.6. Eén jong tracht zich al volledig op te richten.

vr. 8.6. Een periode met fris, bewolkt weer. De jongen worden direct weer verborgen onder de broedende vogel.

di. 12.6. De jongen poetsen zich voor het eerst.

do. 14.6. De jongen beginnen zich te verplaatsen in het nest. Als een oudervogel terugkomt van het voedselzoeken laat hij de jongen hun snavel in zijn bek steken om het voedsel over te nemen. De twee oudste jongen staan recht op hun poten.

Vanaf half juni beginnen de ouders hun jongen alleen op het nest te laten. Ze blijven dan eerst nog wel in de weiden nabij de nestboom, maar gaan allengs ook verder weg. De periode tussen de voederbeurten wordt langer en het aantal vermindert tot 7 à 8 per dag, bij slecht weer zelfs tot 5 à 6.

Gezien de extreme droogte krijgen de ouder-vogels het steeds moeilijker om voldoende voedsel aan te brengen. Het zou spijtig zijn als dit de oorzaak zou zijn van sterfte bij de jongen, nu ze reeds zo groot zijn. Daarom wordt besloten de vogels wat bij te voederen. De eerstvolgende 2 weken krijgen ze 3 maal per week 4 à 5 zoetwatervissen bijgevoerd (800 à 1000 gr. per beurt). Na 2 weken worden deze voederbeurten dagelijks gegeven.

Voedselzoekend nabij de nestboom

Twee jongen zoeken zelf al voedsel. De donkere snavels beginnen lichtet te worden.

zo. 17.6. Een zeer hete dag. De oudervogels halen water aan voor de jongen en laten hen drinken aan hun bek.

ma. 18.6. De slagpennen worden zichtbaar bij de jongen. Ze slagen er ook al in om volwassen Mollen ineens in te zwelgen. Vooral na een regenbui worden door de oudervogels nieuwe takken en binnenbekleding voor het nest aangebracht.

- wo. 20.6. Mollen blijken een gegeerde prooi, in één voederbeurt krijgen de jongen er 4 aangeboden. Tijdens een onweer met zware regenval gaat een van de adulten plat op het nest liggen om de jongen te beschermen. Een Blauwe reiger komt in een boom naast het nest zitten. Sinds er jongen zijn, wekt dit echter geen agressie meer op bij de oudervogels.
- di. 26.6. De 3 jongen worden geringd door mensen van de ringdienst (KBIN): Marc Cuylaerts, Jef Leppens, Jos Mostmans en Tinus Swannet.
- do. 28.6. Een wijfje Torenvalk, dat nabij het nest hangt te bidden, wordt wel verjaagd.
- za. 30.6. De jongen zitten al goed in de veren en worden door de adulten nu langere perioden alleen gelaten op het nest, ook bij regen en wind.
- zo. 1.7. Het eerste jong begint met bescheiden vleugeloefeningen.
- ma. 2.7. De jongen zitten meestal alleen op het nest (7 uren in totaal) af en toe krijgen ze een voederbeurt. 's Nachts staan de oudervogels wel op het nest (op 1 poot), de jongen liggen dan in de nestkom.
- do. 5.7. Een dag met veel regen. De jongen worden hiertegen echter niet meer beschermd.
- vr. 6.7. De jongen staan rechtop met hun kop tegen de wind in. Het jongste laat zijn linkervleugel hangen.
- za. 7.7. Veearts S. Janssen van het Vogelopvangcentrum te Opglabbeek onderzoekt de jonge vogels. Deze mankeren blijkbaar niets.
- ma. 9.7. Enkele malen per dag worden er vlieg oefeningen gehouden. Geleidelijk aan verhoogt de frequentie.
- wo. 11.7. De jongen komen tijdens hun vlieg oefeningen voor het eerst los van het nest, maar landen direct terug.
- vr. 20.7. De oudervogels achtervolgen een Blauwe reiger in een poging hem zijn prooi af te nemen.
- za. 21.7. De jongen krijgen water en o.a. een kikker aangeboden.
- vr. 27.7. De ouders komen nu regelmatig naar het nest met takjes en ander materiaal maar slechts zelden brengen ze voer mee, vermoedelijk in een poging de jongen te dwingen het nest te verlaten.
- wo. 1.8. De ouders hebben voor het eerst de nacht niet op het nest doorgebracht. Het eerste jong verlaat het nest voor een vlucht van enkele minuten in de omgeving en landt terug op het nest. Het komt dus nog niet in de wei. Die voormiddag trekt een Visarend over. Direct gaat een van de adulten op de vleugels, blijft thermiekend onder de Visarend hangen en onttrekt zo het nest aan diens blik. Het is wel een echte roofvogeldag. Op een gegeven moment hangen een Sperwer, Boomvalk en Wespindief hoog boven de nestboom te zweven. De jongen alarmeren klepperend. De snavel en poten van de jongen waren in het begin donker, maar beginnen nu lichter van kleur te worden.
- do. 1.3. Het grootste jong voert al zeven vluchten uit.
- vr. 3.8. Voor de eerste maal landt het oudste jong in de weide en begint er direct te foerageren.
- za. 4.8. 2 juvenielen vliegen rond en landen in de weide.
- ma. 6.8. Alle jongen kunnen nu vlot vliegen. Voor elke voederbeurt door de ouders moeten ze terug naar het nest.
- di. 7.8. De ouders gaan nu terug op het nest slapen. Later landt er een jong om te bedelen.
Tot op het ogenblik dat ze de streek definitief verlaten, blijven de jongen in de omgeving van de nestboom (tot maximaal 800 meter ervan verwijderd). Wel thermieken ze samen met de oudervogels al hoog boven het nest. Zelfs nu de jongen uitgevlogen zijn, wordt nog nestmateriaal aangebracht (al in 't vooruitzicht van 't volgend broedseizoen?).
- wo. 22.8. 4 Ooievaars (wijfje? en de 3 jongen) zijn vertrokken. 1 adult (het mannetje?) komt nog terug naar het nest.
- do. 23.8. Zelfde situatie.
- vr. 24.8. Alle Ooievaars zijn weg. Ruim vier maanden hebben deze vogels de gesprekken in de streek beheerst, maar nu wordt Ravels terug een doodgewoon dorp in Vlaanderen. Alleen de witgeka(l)kte nestboom blijft achter als stille getuige.

Het ringen

Aan het welslagen van dit broedgeval hebben tientallen mensen meegewerkt. Als blijk van erkentelijkheid bieden de Turnhoutse Wielewaalafdelingen hen een bedankingsfeest aan. Het gaat door op 30.3.'91 in de Heischuur te Oud-Turnhout (Oosthoven), om 20 uur. Dit is op paaszaterdag.

Toevallig was het op paaszaterdag '90 dat de Ooievaars voor het eerst opdoken in Ravels. Deze mededeling geldt als uitnodiging voor die medewerkers die geen invitatie zouden ontvangen.

Gie Luyts, Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout

Tinus Swannet, Jachtweg 27a, 2380 Ravels

Luc Van Gompel, Hoveniersstraat 35/2, 2300 Turnhout

De Torenvalk: voor een huurwoning graag

Robert De Lust

In 1962 verscheen 'Silent Spring' van Rachel Carson. Het was een onthutsend rapport over dode rivieren, zwijgende bossen, dreigende milieurampen en heuse menselijke drama's. Terwijl onwetende en niet-vooringenomen lezers met verbazing en toenemende onwennigheid, kennis kregen van meervoudige milieubedreigingen, onderkenden de vogelaars al geruime tijd aderlatingen in ons vogelbestand. Waarnemingen van Torenvalken, buiten de gunstige broedterreinen, noteerden we met gretigheid. Want de soort leed tastbare aantalsverliezen. De broedoverschotten waren ontoereikend om opgevallene nestplaatsen op te vullen.

In die jaren werden begrippen als 'gechloreerde koolwaterstoffen' en 'insecticide-residuen' gemeengoed bij vogelaars. Toen in het najaar ook de doortrekaantallen van méér soorten terugliepen, groeide de beklemmende wetenschap, dat chemische pollutie een wereldomvattend probleem geworden was.

Engelse vogelkenners getuigden in 1960 al, voor een speciale onderzoekscommissie van het Lagerhuis: "Je kan 150 tot 300 km buiten Londen rijden en geen enkele Torenvalk zien". Onze eigen Atlas van Lippens & Wille (1972) raamde bij zijn verschijnen, het Belgische broedbestand op ± 500 paren. Zulk cijfer moet jonge veldlopers vandaag met verbazing slaan. Het is dus minstens verheugend, vandaag een veel gunstiger beeld van onze Torenvalkpopulatie te kunnen ophangen. In welke Vlaamse (Belgische?) regio broedt ze tegenwoordig niet?

Natuurlijk vervormt het vertrouwde beeld van klapwiekende en stootduikende valkjes op autowegbermen een precieze inschatting van hun broedverspreiding. De wetenschap echter, dat Torenvalken fluks nestbakken, pilonen, fabrieksgebouwen, daken in steden en dorpen, naast kraaie- en eksternesten betrekken en dat ze bovendien in ieder landschapstype aanwezig zijn, mag zeker reden zijn voor optimisme.

Haar wettelijke bescherming, een zorgvuldiger uitselcteren van chemische bestrijdingsmethoden en de aanvulling van plaatselijke nestelkansen door nestbakverschaffen, begunstigen nog steeds hun leefkansen. Niettemin melden een aantal bronnen een zekere stagnatie, zelfs een afname vanaf het midden van de jaren '80 en dat niet enkel in onze streken. Roofvogels leven op de golven van voedselaanbod en weergesteldheid. Rijke muizenjaren of opeenvolgende strenge winters, oefenen een sterke invloed uit.

Torenvalken lenen zich uitstekend tot observatie en na korte tijd al, geven ze veel soorteigen karakteristieken bloot. Hun leefterrein is immers weinig uitgestrekt. Het bepaalt zich vooral in de broedtijd tot de dichte omgeving van hun nest.

Balts en nestplaatswerving, broed- en jongenzorg, jagen en prooioverhandigen, spelen zich af in een vrij beperkte straal. Hofmakerij en jongenzorg zijn de sprekendste momenten van de jaarcyclus. Hiertoe zullen nestkasten uiterst mooie waarnemingen bieden aan geïnteresseerde en geduldige waarnemers. Al in maart versiert het mannetje zijn aanbedene met zwierige glij- en klimvluchten. Beide partners kunnen hoog in de lucht klimmen en daar langdurig, vaak ook lawaaiig rondcirkelen. Soms jagen ze elkaar na en het mannetje stootduikt ook naar zijn zittende wijfje. De baltsvlucht van het mannetje omvat daarnaast zijdelings rollen of tuimelen, steile glijvluchten middels klapwieken, gevolgd door glijden op halfopen vleugels, slaan met trillende

vleugels en ook haken beide vogels wel met de klauwen ineen tijdens het vliegen. Een wijfje dat op een zitpost haar partner ziet evolueren, moedigt hem met luid roepen aan. Hij landt karakteristiek, zijn vleugels een ogenblik hoog boven zich openvouwend. De bleke ondervleugels moeten bij dit ritueel vermoedelijk een signaalfunctie hebben.

De legsels behoren tot de mooiste, de veelvormigste. Kleur en tekening binnen éénzelfde legsel kunnen opmerkelijk verschillen. Meestal worden vijf, zes eieren bebroed vanaf begin mei. De waarnemer mag zich niet laten opjatten door vroege hofmakerij, die weken kan vooraf gaan aan het eilegbegin. De broedduur schommelt rond 28 dagen en het wijfje broedt vrijwel alleen, al blijkt haar partner toch wel in staat te zijn, die taak deels over te nemen.

Hij is nochtans de foerier bij uitstrek. Verdelen van prooi is haar taak, maar ook dat gedragsaspect treedt wel eens bij de mannetjes op. Prooiaanvoer en het overreiken op de nest(bak)rand zijn boeiende gedragingen, die men goed kan observeren. Hoe de jongen veranderen en door hun eerste witte dons evolueren naar het grijzere, dikke donspak en uiteindelijk naar een plukkerig verenpakje, is middels korte en dus onschadelijke nestcontrole wel eens na te gaan. Enkele dagen voor ze aan uitvliegen toe zijn (28-32 dagen) zien ze er bijzonder aantrekkelijk uit. Gedurende een maand na het uitvliegen blijft de gezinsband bestaan. De jongen jagen stilaan zelf, maar hun vluchten zijn nog een tijdlang gekenmerkt door onhandige speelsheid. Dat Torenvalken op 1 jaar al zelf tot voortplanting in staat zijn, draagt vermoedelijk sterk bij tot handhaving van de soort in minder gunstige tijden. Ze broeden in een sub-adult, dus nog onvolkomen uitgekleurd verenkleed.

Onze Torenvalken en noordelijke doortrekkers migreren deels van en naar onze onmiddellijke buurlanden. Een aantal van hen overwintert mediterraan en zelfs zuidelijker. Oktober-november tekenen de drukste najaarsbewegingen en voorjaarstrek wordt hoofdzakelijk middels ringvangsten in maart bestatigd.

Het broedsucces is uiteraard richtinggevend voor de toekomst van onze vooralsnog talrijkste valkesoort. Het wordt in de eerste plaats door de omvang van het voedselaanbod bepaald. In Noorwegen correleren gemiddelden van 3,7 en 1,9 uitvliegende jongen per nest, met respectievelijk rijke en arme muizenjaren. Het voedselpakket is gespreid over woel- en veldmuizen, kevers, slakken, maar ook kleine zangvogels, waarvan Huis- en Ringmussen soms een niet onaanzienlijk aandeel uitmaken. De Torenvalk blijkt echter bij uitstek muizen-vanger te zijn.

Robert De Lust, Leegstraat 29, 9960 Assenede.

Het Wielewaalsecretariaat

Of een dag uit het leven van Johan, Koen, Ria, Reinilde, Ludo en Bart

Luc Meul

Het secretariaat van De Wielewaal is gevestigd in het Wielewaalhuis te Turnhout. De Wielewaalcentrale is een ver oord voor wie aan de andere kant van het land woont. De werking van het secretariaat is voor velen dan ook in nevelen gehuld. Hoog tijd dus voor een kennismaking. We gingen voor een dagje ter plaatse observeren.

Het regent, dus geen vogelweer. De reporter van dienst spoedt zich dan ook gezwind naar het statige herenhuis Graatakker 11 te Turnhout.

De deurbel wordt beantwoord door Bart Van Poppel, punker en gewetensbezwaarde. Hij volbrengt zijn alternatieve legerdienst op de centrale en helpt met alle mogelijke praktische klussen. Bart loodst me richting secretariaat. Het bureel is wit geschilderd met een streepje blauw erbij, uitzicht op de tuin.

Ik moet even wachten tot een telefoongesprek wordt beëindigd. Aan de wand een grote grafiek met de lidmaatschapsbetalingen 1991. Later op de dag verneem ik dat de aanbetalingen voor het lidmaatschap nog nooit zo vlot binnenkwamen als dit jaar. De deurbel gaat. Klanten voor de winkel. Johan gaat hen helpen.

Johan Bloemen is reeds 13 jaar onze voltijdse staf-medewerker. Hij kent dus het klappen van de zweep. "De taken die het secretariaat moet vervullen zijn zeer verscheiden" vertelt hij. "Ledenadministratie, boekhouding, contacten met de drukkerij over het tijdschrift, subsidiëringen allerlei, beantwoorden van de briefwisseling, bestellingen voor de boekhandel, verzending van bestellingen, enz."

Johan is tevens huisbewaarder. Hij woont met vrouw en kinderen in het Wielewaalhuis. Het vervangen van een versleten dakgoot over de gehele lengte van de voorgevel baart hem momenteel kopzorgen. De Wielewaal verkreeg het huis via het legaat van E.H. Segers. "Het gebouw is ondertussen bijna een eeuw oud. Aan zulk een groot huis zijn regelmatig kleine en grote onderhoudswerken te verrichten" vertelt Johan.

Het blijkt al gauw dat mijn bezoek op een slecht ogenblik komt. Januari is namelijk één van de drukste maanden op het secretariaat. Dat is een tegenvaller. Ik had gehoopt op een gezellige babbel met koffie en koekjes. Daar is geen tijd voor want de boekhouding wordt nu afgesloten en het vraagt wel wat werk om alle cijfers te laten kloppen.

V.l.n.r. : Ria, Ludo, Johan, Koen, Reinilde, Bart

Ria Defever kijkt op één van de twee gloednieuwe AT-computers de inventaris van de boekhandel na. Zowel Ria als de computers zijn nieuw op het secretariaat. Het beruchte vijfde decreet liet De Wielewaal toe om vanaf 1 januari een halftijdse werknemer aan te trekken. Ria was de beste kandidaat voor de job en ze startte zopas haar carrière op ons secretariaat. Ria gaat zich in de toekomst hoofdzakelijk bezig houden met de boekhouding van de reservaten. Die taak neemt ze over van Koen Grolus.

Koen werkt al 11 jaar halftijds voor De Wielewaal, na 2 jaar voltijdse burgerdienst. Hij verzorgde zoals gezegd tot voor kort de boekhouding en probeerde in de mate van het mogelijke de aankoop van reservaten administratief op te volgen.

Vanaf dit jaar gaat Koen zich vooral bezighouden met de reservatenwerking van De Wielewaal. Als conservator van ons erkend natuurreservaat "Orchis" te Bornem ligt het natuurbehoud hem nauw aan het hart. Hij vertelt met enthousiasme over zijn aankoopprojecten en over zijn werk op de centrale. "Sinds ons congres in Mechelen in 1970 is het aankopen en beheren van natuurreservaten één van de belangrijkste pijlers van de werking van De Wielewaal. In mijn afdeling Klein-Brabant probeer ik dat onderdeel van de Wielewaaldoelstellingen waar te maken. Ik vind het een goede zaak voor De Wielewaal dat er vanuit de centrale meer energie gestoken wordt in de coördinatie en opvolging van de reservatendossiers".

Ludo Wuyts komt binnenwaaien. Hij heeft net een rondleiding door het museum afgewerkt. Ludo ontvangt het publiek op het Wielewaalhuis en antwoordt op de

meest uiteenlopende vragen. Dus ook voor mij de gepaste gids. Ik loop met hem mee naar de winkel waar hij me een overzichtje laat zien van de verkopen van de boekhandel van deze ochtend. In deze ganztijd bij uitstek gingen vanmorgen onder andere een telescoop en wat lichter boekwerk de deur uit. Benieuwd kijk ik rond. De winkeloppervlakte is wat beperkt, maar het aanbod is groot. Er worden hier niet enkel boeken, maar ook platen, cassettes, kleding en optiek verkocht. Zowel de beginner als de specialist vindt hier zijn gading. Deze boekhandel blijkt zelfs de meest gespecialiseerde te zijn van België en omstreken! U gaat op reis naar Borneo of Brazilië en wil een geschikte vogelgids meenemen? Geen probleem, hier kan men u helpen.

Ludo werkt halftijds bij De Wielewaal in een DAC-statuuat. Hij is belast met educatieve taken.

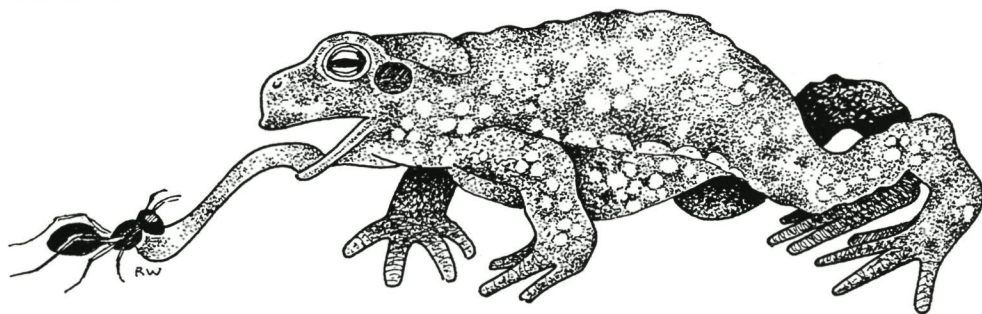
Zoals welbekend is bij de scholen uit het Turnhoutse en omgeving, bezit De Wielewaal een ornithologisch museum op de eerste verdieping van het Wielewaalhuis. Ludo begeleidt groepen en individuele bezoekers of geeft hen een bandopnemer mee met commentaar bij de vitrines. Ondertussen heb ik dan toch koffie gekregen door de goede zorgen van Reinilde Bols. Zij zorgt ervoor dat het Wielewaalhuis netjes blijft.

Het loopt zo ongeveer tegen vijven als ik oordeel genoeg copij te hebben voor dit artikel. Het was er druk zei ik al en heb dus mezelf maar uit gelaten.

Luc Meul, De Blokken 7, 2360 Oud-Turnhout

Vijf voor twaalf

WETENSCHAPPELIJKE UP-TO-DATE INFORMATIE OVER DE ECOLOGISCHE GEVOLGEN VAN DE GOLFOORLOG NU VERKRIJGBAAR

Het in Cambridge gevestigde World Conservation Monitoring Centre, een joint-venture tussen de drie organisaties die de Wereldstrategie voor Natuurbehoud hebben uitgewerkt (IUCN - The World Conservation Union, UNEP - het Milieuprogramma van de Verenigde Naties, en WWF), heeft de ecologisch belangrijkste gebieden van de Golf op kaart gezet en de toestand van de door de olie bedreigde soorten en plaatsen geanalyseerd. Deze informatie wordt vrijgegeven in een informatiepakket 'The Gulf War Environmental Impact Information Package'. Het project zal de ecologische effecten van nabij volgen, en hierover regelmatig verslag uitbrengen.

Het WCMC-informatiepakket beschrijft de impact van de olielozing op het marien en het terrestrisch ecosysteem, alsook de invloed van de vijandelijkheden te land. Het beschrijft de bedreigde diersoorten, de ecologisch gevoelige gebieden, de nationale parken en reservaten, en de kwetsbare gebieden die voorheen reeds voor bescherming in aanmerking kwamen.

'De lozing van dergelijke massale hoeveelheden olie is de grootste mariene ecologische ramp uit de moderne geschiedenis' zegt Dr. Robin Pellew, directeur van het World Conservation Monitoring Centre. 'De Golf is door zijn geografisch karakter immers één van de meest produktieve mariene milieus in de wereld, en kent daardoor een bijzonder grote biologische diversiteit'.

Er zijn inderdaad verschillende factoren die het gebied biologisch zo waardevol maken: de geringe diepte (grote gedeelten zijn niet dieper dan 10 m!) laat het licht goed doordringen tot op de bodem, en ook de temperatuur van het water stimuleert een sterke groei van het plankton, dat aan de basis van de ganse voedselketen ligt. Veel voedselrijk zoet water wordt aangevoerd door de rivieren Tigris en Eufrat via het Shatt-al-Arab-kanaal. De hiermee gepaard gaande aanvoer van slib zorgt tevens voor de opbouw van grote, vruchtbare zoutmoerassen en wadden. Dit alles dreigt nu verloren te gaan door de opzettelijke olielozingen van de voorbije weken.

Bevindingen van het rapport

— Méér dan een miljoen vogels lopen risico's: de zoutmoerassen en wadden vormen immers een waardevol habitat voor grote aantallen migrerende waadvogels. Op dit moment krijgen de niet-trekkende vogels versterking van de Noordaziatische overwinteraars. Als hun voedselgebied door olie verontreinigd wordt, zullen de gevolgen catastrofaal zijn.

— Zo'n 600 Indische zeekoeien *Dugong dugong*, die een sterk bedreigde soort vormen, grazen op de wierbedden in de Golf van Bahrein. Een vervuiling van deze voedselbron zou deze populatie, die de helft van het totaal aantal individuen in de Golf vertegenwoordigt, ten dode opschrijven.

— Belangrijke koraaleilanden buiten de kust worden eveneens getroffen: Quaruh, het onbewoonde Koeweits eiland dat eind januari heroverd werd, is een belangrijk koraalrif, waarvan men een marien nationaal park wou maken.

— Ook de stranden waar de (beschermde) Soepschildpad *Chelonia mydas* komt nestelen, lopen groot gevaar: Karan en de nabijgelegen Saoedi-Arabishe eilanden zijn enorm belangrijke nestplaatsen.

— Belangrijke garnaal- en schaaldierbedden van groot commercieel belang voor de lokale gemeenschappen zijn reeds vernield en andere worden bedreigd.

— Belangrijke kustbroedzones voor vissen zullen beschadigd worden als de olie meer koraalriffen en mangrovebossen gaat aantasten. Dat zal op lange termijn gevolgen hebben voor het visbestand in de noordelijke Golf.

— De vermindering van het plankton door de vervuiling van de koraalriffen en andere gevoelige zones, zal gevolgen hebben op de ganse voedselketen.

— Grote marine zoogdieren, zoals de Indo-Pacifische Kustdolfijn *Sousa sinensis* kunnen de olievervuiling wel ontlopen, maar lopen het risico hun habitat en hun voedselbronnen te verliezen.

Geïnteresseerden kunnen bij WWF terecht voor het verkrijgen van het uitgebreide rapport. Gelieve daarvoor contact op te nemen met Isabelle Marneffe, tel. 02/347 30 30.

Voor u gesprokkeld

Bronnen: Aves 26/3-4, Der Falke 1990/3, 4 en 5, Feuille de Contact Aves 1990/5 en 6, FIR, La Tribune de Genève, Ringing & Migration 11/2, Voedertafel 10/1.

— Enkele hervangsten recent behaald door het Belgisch Ringwerk: Blauwe reiger uit Senegal (4734 km ZW), 2 Sperwers uit Spanje (resp. 1242 en 1377 km ZW), Groenpootruiter uit Senegal (4045 km ZW), Geelpootmeeuw uit Ibiza-Spanje (1374 km Z), Grote sterns uit Senegal (4312 km ZW), 3 Bosrietzangers uit Kenia (resp. 6770, 6741 en 6760 km ZO) en Sijs uit Syrië (2976 km ZO).

— De meerderheid van de prooien die geconsumeerd werden door de eerste twee in ons land broedende Oehoe's waren ratten. Overigens in 1989 waren er in Wallonië negen succesvolle broedgevallen met 15 uitgevlogen jongen en in 1990 waren er reeds 18 broedgevallen.

— De Kuifleeuwerik is als broedvogel uit de Brusselse agglomeratie (19 gemeenten) verdwenen. In het park van het Koninklijk Paleis te Laken broedden er in 1990 o.a. 9 paar Fuut, 201 paar Blauwe Reiger, 1 paar Buizerd, 3 paar Torenvalk, 17 paar Meerkroet, 3 paar Bosuil, 1 paar IJsvogel. Waarschijnlijke broedvogels zijn er o.a. Dodaars, Kuif- en Tafelend en Boomvalk.

— De herkomst van de Torenvalken die in het voorjaar aan Kaap Bon (Tunesië) voorbijkomen en die elders in Noord-Afrika overwinterden zijn afkomstig van de lijn Rome-Genève-Helsinki tot aan de Oeral. Trekkende Torenvalken hebben, volgens hetzelfde onderzoek, een dagtrekgemiddelde van 223 km.

— Tussen 1985 en 1988 werden er in Frankrijk drie succesvolle broedgevallen waargenomen van een vrouwtje Roodkopklauwier x een mannetje Grauwe klauwier.

— Broedgevallen van Roodkeelduikers op waterplassen kleiner dan één hectare zijn succesvoller dan op grotere meren.

— Sommige jachtwachters en andere opzichters uit Polen en de vroegere DDR hebben in het broedseizoen 1990 niet kunnen weerstaan aan de lokroep van het geld en hebben eieren en jongen van Zeearenden versjacherd aan eiervverzamelaars en valkeniers.

— De populatie Ruigpootuilen in Zuid-België is in het broedseizoen 1990 verdubbeld. Daarvan werden twee nesten vastgesteld in natuurlijke holten.

— Zowel de Witgesterde als de Roodgesterde blauwborst zijn doortrekkers in Bulgarije.

— Sakervalken uit Oekraïne (USSR) broedden sinds de jaren '80 op hoogspanningspylonen in oude nesten van Raven.

— Haviken in de DDR broeden, luidens een 30-jarige studie, in Beuk (47 maal), eik (25), Lork (12), berk (3), Grove den (3) en Es (1).

— Dit jaar worden er in Zwitserland terug Lammergieren uitgezet; deze reïntroductie wil de sinds meer dan een eeuw verdwenen roofvogel opnieuw kansen geven. Men

spiegelt zich aan de met succes uitgezette 22 Lammergieren in Oostenrijk die het sinds 1986, dank zij de steun van de WWF, opnieuw goed doen.

— Een aantal Roodkeelduikers dat op de Zwitserse meren overwintert, werd uitvoerig gecontroleerd op hun prooien. Twee prooien konden met 100 % zekerheid gedetermineerd worden. Het betrof een Baars en een Snoek, waarmee de duiker vijf minuten bezig was om het 30 à 35 cm-lange dier naar binnen te werken.

Rogier De Fraine

Uit de Nieuwsbrieven van de Raad van Europa (nrs. 90, 3 en 4).

— De Verenigde Arabische Emiraten hebben zich aangesloten bij CITES (het Verdrag van Washington inzake de internationale handel in wilde plante- en diersoorten die met uitsterven worden bedreigd) en zijn daarmee de honderdste partij van het Verdrag geworden. Het betreft hier een toetreding van grote symbolische waarde gezien de rol die de Verenigde Arabische Emiraten tot dan hadden gespeeld in de internationale ivoorhandel.

— Het eilandje Asinara, ten noord-westen van Sardinië (waar een strafinrichting is gevestigd) is aangewezen voor een project voor een nationaal park, om het uitzonderlijk ecologisch evenwicht te behouden en de genetische verscheidenheid van de soorten die er voorkomen. Daardoor zou het eiland, dat een belangrijke broedplaats vormt voor zeevogels, worden opgenomen in het netwerk van parken en reservaten op Sardinië. Daarnaast heeft men al voorgesteld om een internationale jumelage tot stand brengen tussen het park van Asinara en het toekomstige Nationale Park van Cabrera, ten zuiden van het eiland Majorca.

— De Europese Investerings Bank (EIB) heeft onlangs een lening toegezegd van 7,5 miljoen gulden voor de aanleg in de provincie Zeeland van vier parken met zo'n 30 windmolens. Met dit project hoopt men meer ervaring op te doen met het opwekken van elektriciteit uit nieuwe en duurzame energiebronnen.

— De Roemeense overheid heeft besloten om de Donau-delta tot natuurpark te verklaren. Uit dit besluit blijkt een gelukkige ommezwaai in het Roemeense milieubeleid. De monding van de Donau is, op die van de Wolga na, de uitgestrektste delta in Europa. Het gebied omvat zo'n 440.000 ha, herbergt meer dan 300 vogelsoorten en vormt een belangrijke rustplaats voor trekvogels.

— Een tweede reïntroductieproject voor 10 Steenbokken in het nationale Park van de Ecrins (Fr.) is eind april afgesloten. Door de samenwerking van schoolkinderen had de operatie ook een pedagogisch aspect.

— De gemeentediensten in Caen (Fr.) hebben sinds 1981 insecticiden omgeruild voor lieveheersbeestjes. Fruitbomen en sierplanten groeien nu beter dan voorheen. De Dienst Stadsparken gaat voortaan zo'n 6000 larven ter beschikking stellen van privé-tuiniers.

— De Portugese overheid heeft besloten de strijd aan te binden met de wilde urbanisatie aan de kusten, door bevel te geven tot vernietiging van 4000 illegaal gebouwde huizen, zonder schadevergoeding voor de eigenaars.

— Het Boukhara-hert — een ondersoort van het Edelhart — dat op het punt stond van uit te sterven, schijnt in de Sovjet-Unie te zijn afgevoerd van de Rode lijst. Toen de levensomstandigheden in het bekken van de Amou Daria niet meer toereikend waren, zouden biologen de dieren hebben overgebracht naar het nationale park van Seravchan. Daar schijnen nu bijna 700 exemplaren van deze hertesoor in voorspoed te leven.

— In de bossen van Zillebeke, deelgemeente van Ieper, zouden Zwarte wouwen een broedpoging ondernomen hebben. Jonge exemplaren werden achteraf gevonden in een voliëre. Ze werden toevertrouwd aan het vogelasiel in Ruislede. In de bossen vond men een omgehakte nestboom. De Wielewaal, afdeling Westland, zal nu strenger controle uitoefenen en desnoods dag en nacht bewakingsposten opstellen om broedplaatsen te beschermen tegen vogelvangers (GvA).

— Vier milieujongens hebben op 2 augustus 1990 een jonge Beernemse landbouwer afgetuigd. De landbouwer was bezig met het oppompen van water uit het kanaal Gent-Brugge. Hierbij maakte hij gebruik van de aalton. De milieujongens waren echter de mening toegedaan dat de jonge landbouwer op een illegale wijze mest aan het lozen waren (GvA).

— Gemeenschapsminister van Leefmilieu, Natuurbehoud en Landinrichting Kelchtermans zal het groene patrimonium van het Vlaamse gewest met enkele hectaren uitbreiden. In Beersel (Dworp) zal het gebied "De Duling", met een oppervlakte van 3ha 89a aangekocht worden. Dit gebied ligt volgens het gewestplan in een

natuurzone en wordt gevormd door de diep ingesneden vallei van de Rilloheidebeek, stroomafwaarts van het Hallerbos. In Zonhoven zullen een aantal percelen aangekocht worden die palen aan het Staatsnatuurreervaat "De Teut".

— 23.000 Tsjechoslovaakse kinderen hebben voortaan 's ochtends in de boekentas, behalve boterhammen en boeken, ook een soort gasmasker zitten. Volgens het Tsjechoslovaakse persbureau CTK was de maatregel noodzakelijk wegens de verschrikkelijk vervuilde lucht in de streek. De voornaamste oorzaak is de bruinkoolontginning.

— Volgens de milieuorganisatie Greenpeace zijn er vijf landen die als klimaatsmisdadigers worden bestempeld omdat zij een oplossing van het broeikas-effect al geruime tijd tegenwerken. Het zijn de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie, Groot-Brittannië, Japan en Saoedi-Arabië. (GvA).

— Op ecologisch vlak is Oost-Europa een puinhoop. Een typisch voorbeeld hiervan is de toestand van het Aralmeer, in het begin van deze eeuw nog de vierde grootste binnenzee ter wereld, bijna tweemaal zo groot als België. Thans is het meer gereduceerd tot twee kleine zoutpoelen waarin zelfs de taaiste vissen het niet meer uithouden. De oorzaak is de katoenteelt, het meerwater werd voor de irrigatie gebruikt. De katoenteelt mislukte echter door de dorre bodem. Vroeger zorgde het Aralmeer voor een zekere welstand in het gebied: het was rijk aan vis en vele dorpen dankten hun bestaan dan ook aan de visvangst. Thans zijn deze dorpen op sterven na dood; van visvangst is geen sprake meer. In de plaats van het meer is een zoutwoestijn ontstaan, die het leven haast onmogelijk maakt.

H. Franckx

Van Aalscholver tot Zeis

JAAROVERZICHT RESERVATEN - 1990

Wat de uitbreiding van ons reservatenpatrimonium betreft, mag 1990 zeker een geslaagd jaar genoemd worden.

In totaal werden 33 kadastrerpercelen gekocht met een gezamenlijke oppervlakte van 16ha 03a 61ca.

Per reservaat uitgesplitst geeft dit:

Orchis	40a 40ca
Hoge Mierdse Heide*	4ha 75a 25ca
Schrieken*	1ha 29a 20ca
Tikkebroeken	47a 12ca
Zammelsbroek	87a 35ca
Laarbeemden	1ha 81a 35ca
Dommelvallei	3ha 80a 42ca
Wateringen*	1ha 01a 55ca
De Kevie*	42a 00ca
Panneweel	61a 10ca
Venebroeken*	57a 90ca

De met een * gemerkte gebieden zijn nieuwe Wielewaal-reservaten. De andere aankopen betreffen uitbreidingen van bestaande reservaten.

Op 31.12.1990 was onze vereniging eigenaar van 96ha 59a 16ca natuurterrein in de vorm van verschillende bos- en moerastypen, hooilanden, weiden en akkers, heivelden, schorren enz.

Af en toe moet men zo één en ander eens op 'n rijtje zetten, op 't einde van het jaar bijvoorbeeld. Maar dat is enkel een tussenstand natuurlijk. Inmiddels zijn we weer al een stap verder. Enkele gebieden zijn opnieuw groter geworden en er is weer een nieuw reservaat bijgekomen in Oost-Vlaanderen, maar daarover leest u meer elders in deze rubriek.

Gie Luyts

"ORCHIS" WORDT OPNIEUW GROTER

Nieuwe aankoop in de Mighem Bemden.

Op 15 januari 1990 tekende De Wielewaal de akte tot aankoop van een nieuw perceel in de Mighem Bemden, ter plaatse genaamd "Mickenbeemden" ten kadastrer gekend wijk E, nummer 164, groot 43a 55ca.

De Raad van Beheer wenst afdeling Klein-Brabant veel succes bij de verdere uitbouw van haar reservaat "Orchis".

H. Franckx

Ingericht door de Wielewaal in samenwerking met de KMDA-Natuurreservaat De Zegge.

Programma :

- 9.00 u Onthaal en koffie
- 9.15 u Inleiding en welkomstwoord door Luc Van Gompel, ondervoorzitter De Wielewaal.
- 9.30 u "Samenwerking tussen de Dienst Natuurbehoud en privéreservaten" door Koen De Smet, Dienst Natuurbehoud (Arol), provincie Antwerpen.
- 10.00 u "Stichting Leefmilieu en initiatieven inzake Natuurbehoud" door Bavo Rombouts, secretaris Stichting Leefmilieu.
- 10.30 u "Uw leefmilieu, ook onze zorg", door Christ'l Joris en Bob De Richter, Fonds Leefmilieu, Koning Boudewijnstichting.
- 11.00 u "Het WWF helpt ook de Vlaamse natuur", door vertegenwoordiger van WWF.
- 11.30 u "Het natuurontwikkelingsplan", door Minister Th. Kelchtermans of een kabinetsmedewerker.
- 12.00 u Slotwoord en inleiding tot de excursies door Marcel Verbruggen, conservator De Zegge.
 - a. Een zuiveringsstation op De Zegge
 - b. Vijf turfkuilen op nul gezet
 - c. Resultaten van 15 jaar plagwerk.
- 12.30 u Lunch
- 13.45 u Vertrek naar natuurreservaat De Zegge
- 14.00 u - 16.30 u Excursies, vertrek aan het Biologisch Station.

Praktische informatie:

De conservatordag gaat door in de Zeggehoeve, Neerheide 1 te Sint Jozef-Olen.

Wegwijzer :

Voorbij Bobbejaanland richting Olen.

Na de kruising van de Roerdompstraat, de volgende weg (voor de brug) rechts afslaan. U passeert een grot aan uw rechterzijde. Deze weg loopt recht naar de Zeggehoeve.

In het restaurant De Zeggehoeve kan om 12 u een lunch bekomen worden tegen 395 F.

Inschrijven schriftelijk of telefonisch vóór 15 mei bij :

De Wielewaal, Graatakker 11 te 2300 Turnhout, tel. 014/41 22 52, of

Marcel Verbruggen, Groene Wandeling 9 te 2970 's-Gravenwezel, tel. 03/383 15 57.

Deelnemers die geen lunch gebruiken kunnen een meegebracht lunchpakket gebruiken in het Biologisch Station van De Zegge.

Ze vertrekken om 12.30 u. van de Zeggehoeve naar het reservaat met Bert Veris.

Er is voldoende parking op de Roerdompstraat.

Op woensdag 6 februari tekende De Wielewaal bij notaris P. Van Ongeval te Wortegem-Petegem, de akte tot aankoop van een drassig broekbosje te Wortegem, gelegen langsheen de spoorweg.

Het betreft een perceel bos, gelegen ter plaatse genaamd "Molenkauter", gekend volgens titel en kadaster sectie B, nummer 172/D, groot 16a 40ca.

**UITBREIDING VAN HET
FRANS SEGERSRESERVAAT TE TURNHOUT**

Tien jaar geleden kregen we van het Stadsbestuur van Turnhout de terreinen op het vroegere Uitspreidingsveld in beheer als het "Frans Segersreservaat". Ook enkele percelen van de Dienst der Wegen kwamen mee in beheer en afdeling Turnhout zelf kocht een perceel hooiland aan met Adderwortel en Moesdistel.

Binnen dit reservaat van ruim 23 ha. liggen nog enkele enclaves van private personen en openbare instanties (OCMW en Kerkfabriek).

Op het gewestplan Turnhout staat het westelijk deel van het gebied als R-zone aangeduid (gebied met wetenschappelijke waarde of natuurreservaat). Het oostelijk deel werd voorbestemd als (toekomstige) industriezone. Door een Bijzonder Plan van Aanleg heeft het Stadsbestuur de bestemming van dit oostelijk deel inmiddels gewijzigd tot natuurreservaat. Men besliste hiertoe, enerzijds omwille van de grote natuurwaarde van het terrein, anderzijds wegens zijn moeilijke bereikbaarheid vermits het omsloten wordt aan 3 zijden door de autoweg E34, de spoorweg Antwerpen-Turnhout en de Aa-rivier.

Het stadsbestuur reserveert elk jaar op zijn begroting een zeker bedrag voor aankoop natuurterrein. De voorbije 2 jaren werd dit o.a. gebruikt voor het aankopen van enkele enclaves in het Frans Segersreservaat. In 1989 werden 2 percelen van de Kerkfabriek (sectie O, nrs. 1063a en 1064) aangekocht, verruigd hooiland met een oppervlakte van 35a 51ca. Vorig jaar kocht men van een particulier eveneens 2 percelen (sectie O, nrs. 1116 en 1117a), samen 50a 51ca met o.a. rietvegetatie en een amfibieënpoeeltje. Door de uitbreidingen komt de totale oppervlakte van ons reservaat nu op 23ha 90a 50ca.

We zijn het Turnhoutse stadsbestuur erg dankbaar voor deze initiatieven ten behoeve van het natuurbehoud.

Gie Luyts

**NIEUWE RESERVATEN IN
AFDELING NETEVALLEI**

Op 19 december 1990 werd een voorlopige verkoopsovereenkomst afgesloten met de familie Van Eynde-Bellekens, Werftsesteenweg 90, 2220 Heist op den Berg. De afdeling kocht 3 percelen aan in de Netevallei :

sectie C, nr. 490 D, groot 37a 30ca

sectie C, nr. 490 E, groot 39a 20ca

sectie D, nr. 2 A, groot 40a 15ca

De eerste twee perceeltjes grenzen aan een perceel in de Wishagen, dat reeds eigendom is van De Wielewaal. Het is een hooilandje met o.a. Kleine Ratelaar.

Het laatste perceeltje grenst aan de Grote Nete en ligt tegenover het reservaat De Laerbeemden. Het is ook een hooiland, waar o.a. Blauwe knoop, Kattestaart en Moerasspirea groeien.

Het tekenen van het definitief contract ging door op dinsdag, 2 februari 1991 om 17 uur in aanwezigheid van notaris Jansen van Heist op den Berg bij de verkopers thuis.

De afdeling verwierf eveneens een vrij reservaat.

Op 20 november 1990 keurde de gemeenteraad van Heist op den Berg de huurovereenkomst goed betreffende het natuurreservaat "De Goren" tussen de gemeente en de vzw De Wielewaal.

Het betreft de percelen gelegen te Heist op den Berg, 1e afdeling, sectie D, nummers 415, 428 en 413/deel, groot 2ha 78a 30ca, waarvan de gemeente eigenaar is.

Deze percelen worden voor de duur van 30 achtereenvolgende jaren in huur gegeven aan de vzw De Wielewaal voor het inrichten van een natuurreservaat. De jaarlijkse huurprijs bedraagt 1 fr.

De Raad van Beheer wenst de afdeling Netevallei geluk met deze nieuwe aanwinsten en dankt het bestuur voor zijn onverminderde enthousiaste inzet voor het natuurbehoud.

H. Franckx

MEDEDELING

De maaibalk van De Wielewaal die bij afdeling Mechelen in bewaring gegeven is, werd vanaf 1 januari 1991 ondergebracht bij de heer A. De Weerdt, Stuivenbergbaan 229, 2800 Mechelen (tel. 015/41 97 27).

Bij ontlening dient een borgsom van 1.000 F te worden overhandigd aan voornoemde. Dit bedrag wordt teruggegeven wanneer de maaibalk wordt teruggebracht in dezelfde toestand als bij het afhalen, d.w.z. mechanisch in orde en gebruiksklaar (olie en benzine op maximumpeil).

"DE BIEZEN", EEN NIEUW NATUURRESERVAAT VOOR DE WIELEWAAL IN ARENDONK

Op het ogenblik dat de ruilverkaveling "De Watering" te Arendonk afgewerkt was, bleef er o.m. een perceel drassig hooiland met amfibieënpool over. Dit was uitgespaard in het kader van de regeling die (maximum) 2 % van het te ruilverkavelen gebied reserveert voor natuurbehoud.

Dit terreintje werd door de Nationale Landmaatschappij-Herentals overgedragen aan het gemeentebestuur van Arendonk met de vraag het ook effectief te (laten)

beheren als natuurgebied. Het gemeentebestuur besliste daarom, op de vergadering van de gemeenteraad van 19 september 1990, om het terrein in beheer te geven aan De Wielewaal, en dit alvast voor een periode van 20 jaar.

Zoals gezegd betreft het hier een perceel vochtig hooiland met poeltje, alles samen met een oppervlakte van 1ha 68a 64ca. Het ligt binnen een landbouwgebied dat, ook na de ruilverkaveling, nog van belang is voor weidevogels (Kievitten en Grutto's). Getracht zal worden het reservaat zo aantrekkelijk mogelijk te maken voor deze vogels. In en nabij het terrein broeden bovendien nog verschillende paartjes Roodborsttapuit. Dwergmuis en de zeldzame Waterspitsmuis werden er reeds gevonden. De amfibieënpool vraagt enige ingrepen om hem terug optimaal geschikt te maken. Tijdens de voorbije 2 jaren werd het terrein al gemaaid en het maaisel werd afgevoerd door Wielewaalleden uit Arendonk, met steun van gemeentepersoneel. Dezelfde beheersvorm (jaarlijks 1 x maaien en afvoeren) zal verder gezet worden, evenwel met nabeweidings. Als conservator werd dhr. Vital Van Gorp, Weverstraat 9 te 2370 Arendonk (014/67 84 92) aangesteld. Deze vertegenwoordigt ook onze vereniging in de gemeentelijke beheerswerkgroep.

Een belangrijk aspect aan deze overeenkomst vormt de samenwerking met de Arendonkse Jagersvereniging. Deze wil meewerken aan een actiever natuurbehoud op gemeentelijk vlak en gaat bv. aan de Arendonkse landbouwers wildredders ter beschikking stellen die bij maaiwerkzaamheden op de tractoren bevestigd kunnen worden. Enkele leden van de vereniging pachten de jacht in de omgeving van het reservaat. Zij hebben hun steun bij het beheer aangeboden. Op het reservaat zelf wordt niet gejaagd, enkel in geval verdelging van Konijnen nodig is, zullen mensen van de AJV dit doen met behulp van een Fret.

Uitbreiding van het reservaat behoort tot de mogelijkheden.

De Raad van Beheer wil de Nationale Landmaatschappij en de leden van het Gemeentebestuur van Arendonk oprecht danken voor het gestelde vertrouwen en wenst de Arendonkse Wielewalers alle succes bij het beheer en de uitbouw van "De Biezen".

H. Franckx, G. Luyts

RECHTZETTING

Evacuatie van de huiszwaluwkolonie gaf toch niet het verhoopte succes

In het septembernummer van Wielewaal verscheen op blz. 188/189 een artikel over het verhuizen van een huiszwaluwkolonie te Waasmunster wegens het afbreken van een schoolgebouw. De actie leek succesvol verlopen te zijn.

De heer Paul Van Roste uit Waasmunster gaf ons het vervolg op dit verhaal. Hij meldt ons dat uiteindelijk alleen het oudste jong de actie heeft overleefd. De sterfte van de andere jongen was het gevolg van het feit dat, op bevel van de burgemeester, de kunstnesten op 30 meter van de oorspronkelijke plaats dienden teruggeplaatst, en dit in volle zon.

Volgens de heer Van Roste hadden de burgemeester en de aannemer beter de afbraakwerken acht dagen uitgesteld. Dan zouden alle jongen probleemloos uitgevlogen zijn. De afbraak moest eerst op 1 september voltooid zijn, maar men heeft niet willen wachten!

Verenigingsberichten

RAAD VAN BEHEER

Uit het verslag van de vergadering van de raad van beheer van 5 januari 1990.

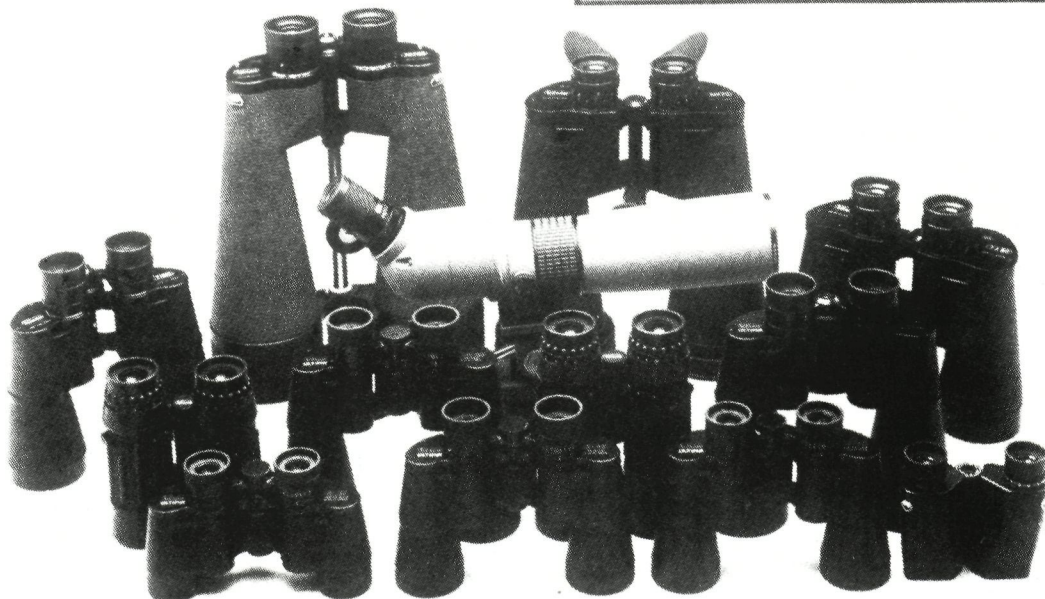
- Een honderdtal JNM-ers maakten reeds gebruik van het gunstlidmaatschap van De Wielewaal.
- De Wielewaal zond een aanvraag tot vertegenwoordiging in de Vlaamse Kamer van de Koning Boudewijnstichting.
- Ria Defever uit Turnhout werd aangeworven als nieuwe halftijdse bediende.
- Omwille van het nieuwe formaat van Wielewaal werden de advertentietarieven met 10 % verhoogd.
- Oriolus gaat een tijdschriftenruil aan met de Sociedad Española de Ornitología.
- Reservatennieuws:
 - a. In "De Laarbeemden" (4.12.90) kocht De Wielewaal een perceel hooiland in de Netevallei te Heist op den Berg. Kadaster wijk C nr 490b en 41a 80ca groot.
 - b. Op 2.2.91 wordt de akte getekend voor 3 andere percelen in de Netevallei:
 - sectie C nr 490 D, groot 37a 30ca
 - sectie C nr 490 E, groot 39a 20ca
 - sectie D nr 2 A, groot 40a 15 ca.
 - c. Afdeling Heist op den Berg verwierf eveneens een vrij reservaat voor de duur van 30 jaar in huur: "De Goren", eigendom van de gemeente en 2ha 78a 30ca groot.
 - d. Afdeling Schelde-Leie kocht een stuk moerasbos van 16a 40ca in Wontergem.
 - e. Sinds 1 november 1990 huurt afdeling Schelde-Leie een nieuw reservaat te Heurne voor 9 jaar. Oppervlakte: 1ha 34a 49ca.
 - f. Vanaf 1 januari 1991 neemt afdeling 's Heerenbosch een perceel hooiland in huur te Dendermonde-Baasrode. Oppervlakte: 44a 72 ca.
 - g. We ontvingen van het WWF een subsidie van

174.000 F voor de Mighem Bemden (Klein Brabant).

- h. Van de Koning Boudewijnstichting ontvingen we 108.000 F subsidie voor "Wishaegen" en "Volkaartslaak" (afdeling Netevallei).
- i. De Wielewaal zond een brief naar minister L. Waltiel voor rangschikking van "De Schrieken" te Beerse.
- j. De gemeente Arendonk bood het beheer over de eigendom "De Biezen" voor 20 jaar aan de Wielewaal aan.
- k. "De Tikkebroeken" en "De Korhaan" worden van nu af aan onder het beheer van de 3 Turnhoutse afdelingen gesteld. Deze krijgen hierdoor 35,5ha eigendom in beheer; d.i. 1/3° van het totale Wielewaalbezit aan natuurreservaten.
- l. Afdeling Wulp kocht voor het beheer van de Hoge Mierdse Hei 3 pony's en 1 veulen.
- De gemeente Deux-Acres gaat van afdeling Ninove naar afdeling Geraardsbergen.
- De 4 afdelingen: Lommel, Hechtel-Eksel, Overpelt en Neerpelt fuseren tot Noord-Limburg.
- De plaatsen Peer, Wijchmaal, Kleine- en Grote Brogel, gaan van afdeling Bree naar afdeling Noord-Limburg.
- Brakel wordt over drie afdelingen verdeeld: Zegelsem en Elst blijven bij afdeling Schelde-Leie; Parike en Everbeek gaan naar afdeling Geraardsbergen; Opbrakel, Nederbrakel en Michelbeke gaan naar afdeling Zwalmvallei.
- In verband met een offensieve Wielewaalwerking komen er T-shirts en blikken badges met het Wielewaallembleem. In het blad wordt een antwoordkaart ingebracht voor nieuwe leden of voor een geschenkabonnement.
- R. De Fraine heeft mooie Wielewaalverwijzingspijlen (van het recent congres) uit te lenen.

TELESCOPEN-SPECIALZAAK
voor NATUUR en ASTRONOMIE.

Vixen VERREKIJKERS

Optiek Van Grootven

Kapellestraat 20 - Telefoon 03/887.96.49
B. 2630 AARTSELAAR

Activiteitenkalender

-b- = begin
-l- = leiding
-e- = einde
-m- = mee te brengen

MAART

1

Aalter. Dia-avond over Hongarije. -b- 20u. Cultureel Centrum, Stationsstraat 47, Aalter. -l- J.Pauwels. -e- 22u.

Antwerpen-Zuid. Uilentocht in Vrieselhof en omgeving, met eigen wagens. -b- 19.30u. station Oude God, 20u. parking Prov. Domein Vrieselhof Oelegem. -l- L.Van Schoor. -e- 23u. -m- zaklamp, bij droog weer volstaan wandelschoenen.

Nete en Aa. Uilentocht te Herenthout. -b- 20u. info. tel. 014/51 61 98. -l- W. Van der Schoor. -e- 23u.

2

Midden-Limburg. Voorbereidingswerk voor paddenoverzet. -b- 9u. Balleweierweg Zonhoven. -l- M.Schepens. -e- 12u.

Netevallei. Dia-avond : natuur en cultuur in Peru, Bolivia en Chili. -b- 20u. Wielewaal-lokaal, Leopoldlei 81, Hallaar. -l- J. De Bruyer. -e- 22.30u.

Ninove. Inventarisatie groengebieden te Groot-Ninove : groengebieden in kaart brengen per deelgemeente. -b- 9u. kerk, Nederhasselt. -l- J.P. De Mulder. -e- 12u. -m- warme kledij en laarzen.

Turnhout. Werkdag Hoogmoerheide: verwijderen van dennenopslag om alzo de heide te vrijwaren. -b- 9u. Theobalduskapel, Paterstraat, Turnhout. -l- J. Appels. -e- 17u.

Turnhout. Ledenavond : jaarlijkse ledenvergadering met bestuursverkiezing afgewisseld met dia-voordrachten door eigen leden. -b- 20u. Wielewaalhuis, Graatakker 11, Turnhout.

3

Aalter. Drongengoedwandeling. -b- 9u. Hoeve Drongengoed, Drongengoedweg 5, Ursel. -l- E.Blondia. -e- 11.30u.

Brugge. Vogel- en plantenexcursie : "Het Zwin na de werken". -b- 13.30u. station Brugge, hoofdingang 14.15u. Het Zwin, Knokke, hoofdingang. -l- G. Burggraeve. -e- 18u.

Brussel. Namiddag in Gaasbeek : vogelwaarneming. -b- 14u. Gaasbeek. -l- L.Mertens. -e- 17.30u.

Denderland. Osbroekwandeling : mossen leren herkennen. -b- 10u. Burg Blankaertdreef (zijstraat Parklaan), infobord voorbij cafetaria Osbroekstadion, Aalst. -l- P. Tolleneer. -e- 12u.

Mol. Excursie door de Postelse Moeren. -b- 8.30u. Abdij Postel. -l- J.Sas. -e- 12u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie in de Wateringen te Lommel-Kolonie. -b- 10u. Bredase Dijk Lommel. -l- V.Wijnen. -e- 12.30u.

Scheldeland. Vogelstudie langs de Schelde en polders. -b- 7u. Markt Wetteren. -l- M.Brutsaert. -e- 17u.

Turnhout. Voorjaarswandeling : bestuderen van de vroeg in het jaar bloeiende planten in het Frans Segersreservaat. -b- 14u. Restaurant 4 Jaargetijden, brug E34. -l- J. Lauwers. -e- 17u.

6

Noord-Limburg. Natuurexploratie in de Wateringen te Lommel-Kolonie. -b- 14u. einde Koloniestraat Lommel. -l- M.Geboers. -e- 16.30u.

8

Demer en Dijle. Avondwandeling : waarnemen van diverse uilensoorten. -b- 20u. veiling T.B.O., Varenstraat, Werchter. -l- J. De Meirsmen. -e- 22u.

Denderland. Diavoordracht : Orchideeën aan de Aude(deel 1), Ode aan de orchideeën (deel 2). -b- 20u. Zaal 't Capucientje, hoek Capucienelaan en St.Jobstraat, Aalst. -l- A. Kampen. -e- 23u.

Hageland-Zuiderkempem. Uilenwandeling. -b- 18.45u. Engsbergen kerk, 19u. bosmuseum Gerhagen. -l- Werkgr. Ecol. Tess. -e- 22u.

Nete en Aa. Dia-avond over de inheemse roofdieren ten voordele van de NCBR. -b- 20u. Zaal het Hof, Grote Markt te Herentals. -l- N. Willaert. -e- 23u.

Ninove. Vogelzangcursus : vogels leren herkennen a.d.h.v. casettes, platen en dia's, 08/03 om 19u., 09/03 om 9u., 10/03 om 9u.

Noorderkempem. Noorwegen : dia-avond : van Oslo tot de Lofoten. -b- 20u. Gildenhuis Stationstraat 2910 Essen. -l- Stef Smet. -e- 22.30u.

Oostende. Ledenavond + Dia-avond : Zu Erinnerung an Bayern. -b- 19u. Abdijhoeve, Marktstraat 1, Oudenburg. -l- F. Devos. -e- 24u.

Zuid-West-Vlaanderen. Vergadering VWG in de Oude Dekenij te Kortrijk. -b- 20u. -l- Y.Feryn. -e- 21.30u.

9

Gent. Werkdag op de Spoorwegberm te Merelbeke. -b- 9.30u. Vogelasiel, Lindermeerswijk, Merelbeke. -l- E. Van Renterghem. -e- 17u.

Hageland-Zuiderkempem. Lentewandeling en bezoek aan vogelasiel. -b- 14u. kerk Messelbroek. -l- H.Ceusters. -e- 17u.

Hageland-Zuiderkempem. Dia-avond: Zuid-Afrika en Nepal, nu vlak bij de deur. -b- 20u. Abdij Averbode. -l- G.Janssens, A.Pardon. -e- 23u.

Klein-Brabant. Beheerswerken in de Scheldeschorren aan de Notelaer. -b- 13u. Bornem Hingene, Parking einde Notelaerdreef. -l- H. D'Hertefelt. -e- 17u.

Lier. Winter-studieavond over de Steenbeemden: historiek, inventarisatie, beheer, geïllustreerd met dia's. -b- 20u. clublokaal, Rolwagenstraat 10, 2500 Lier. -l- K.Wuyts. -e- 23u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie in de Wateringen te Lommel-Kolonie. -b- 9u. einde Koloniestraat Lommel. -l- A.Mertens. -e- 12u.

10

Antwerpen Zuid. Mossentocht in Fort 7 : determinatie van mossen. -b- 9u. Fort 7, Legerstraat 40, Wilrijk. -l- H. De Ceulaer. -e- 12u. -m- Loep, mossengids, laarzen.

Brussel. Vogelwaarneming in het Mechels Broek. -b- 7.30u. Metro-station Heizel, Hoek Houba. -l- R. Gielen. -e- 12.30u.

Klein-Brabant. Namiddagwandeling in de Hobokense Polder. -b- 13.15u. Bornem Romeo Rijksweg, 13.30u. Puurs Peleman. -l- E.De Keersmaecker. -e- 17.30u.

Mandelstreke. Voorjaarsbloei en observatie van waterwild in de Canisvlitsche Kreek, Sas van Gent. -b- 8u. Polenplein Roeselare. -l- V.Vandewalle. -e- 11.30u.

Mandelstreke. Determinatie van eenden en waterwild op het Groot Eiland, Axel (NI). -b- 13.30u. aan de kerk te Westdorpe (NI). -l- V.Vandewalle. -e- 17u.

Mandelstreke. Wandeling in het natuurreervaat "De Mandelhoek". -b- 9.30u. Natuurreervaat "De Mandelhoek", Kanaal Roeselare-Leie te Ingelmunster. -l- L. Decooman. -e- 12u.

Meetsjesland. Bomen leren kennen in de winter in de Lembeekse bossen. -b- 13.30u. Markt, Eeklo. -l- J. Van Wonterghem. -e- 17u.

Netevallei. Natuurwandeling Kruiskensberg te Bevel : natuur in het voorjaar. -b- 14.30u. Kruiskensberg, Kapel, Bevel. -l- C. Segaert. -e- 17u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie in de Dommelvallei te Eksel. -b- 8.30u. Eksel aan de kerk. -l- A.Geuens. -e- 12u.

Schelde - Leie. Vroege lentewandeling in de Vlaamse Ardennen te Everbeek. -b- 14u. Kerk Everbeek-Boven. -l- R. D'Homme. -e- 17u. -m- laarzen en verrekijker.

Turnhout. Fietstocht en wandeling in het weidevogelgebied ten Noorden van Turnhout : bestuderen van de grutto's. -b- 14u. Theobalduskapel, Paterstraat, Turnhout. -I- J. Appels. -e- 17u.

Westkust. Krekengebied te Oostende. -b- 13.15u. K.Albertmonument Nieuwpoort, 14u. Vissersschool J.Bauwens, Mercatorplein 15, Oostende. -I- R.François. -e- 17u.

Westland. Landschapswandeling in de Leiemers te Wervik. -b- 13.30u. Station Ieper, 14u. Kerk Wervik. -I- Geert Claeys. -e- 17u.

Zuid-West-Vlaanderen. Studie van de wintergasten op de Blankaart te Woumen. -b- 10u. -I- Y.Feryn. -e- 12u.

Zuid-West-Vlaanderen. Studie van wintergasten in de omgeving van de Blankaart en slaaptrek van de Blauwe Kiekendief, speuren naar roofvogels. -b- 13.30u. -I- Y.Feryn. -e- 17u.

13

Noord-Limburg. Bomenstudie in de Wateringen te Lommel-Kolonie. -b- 14u. einde Koloniestraat Lommel. -I- M.Geboers. -e- 16.30u.

15

Kievit. Algemene ledenavond : jaaroverzicht '90 + dia's eigen leden. -b- 20u. Lambeer, Vredestraat 8, 2340 Beerse. -I- P. Prinsen. -e- 22.30u.

Mechelen. Uilenobservatie : Observatie van uilen in bosgebieden rond Mechelen. -b- 19.30u. Station NMBS te Mechelen, Info : W. Beullens, 015/41 12 78. -I- W. Beullens. -e- 22u.

16

Antwerpen Zuid. Feestavond 25-jarig bestaan Antwerpen Zuid. -b- 19u. Boerke Naas, Molenstraat 56, Hove. -I- R. Vansevenant. -e- 01u.

Denderland. Internationale watervogeltellingen : Dendervallei-Aalst-Dendermonde. -b- van 16.03-17.03, info F. Schoeters : 052/21 16 13. -I- F. Schoeters.

Lier. Initiatietocht AWW Bekkens en Anderstad (per fiets), Tocht voor vogelkenners en nieuwelingen in eigen streek. -b- 9u. Lier, Zimmertoren, 13.30u. Brug over Nete te Duffel. -I- T. Depauw. -e- 17u.

Turnhout. Werkdag Dombergheide : voortzetten van het voorbije jaar gepresteerde heidebeheer. -b- 9u. Dombergstraat, ingang reservaat. -I- G. Loos. -e- 17u.

Wulp. Vogels en planten in de lente. -b- 20u. De Heischuur, Schuurhoven 2, Oud-Turnhout. -I- H. Gebuis. -e- 23u.

17

Brugge. Statistisch onderzoek watervogeltelling in de Brugse haven. -b- 9u. Café Drie Zwanen, Dudzele. -I- F. Descheemaeker. -e- 12u. -m- laarzen, verrekijker, teleskoop.

Brussel. Ledenvergadering, Mensenrechtenlaan 22. -b- 14u. -I- L. Mertens. -e- 18u.

Denderland. Internationale watervogeltellingen. -b- . -I- F. Schoeters. info: 052/21 16 13

Denderland. Faluintjeswandeling : ontluikende flora, punt-en lijnvormige landschapselementen. -b- 14.30u. Abdij van Affligem. -I- M.De Wolf. -e- 17.30u.

Gent. Dagtocht naar de Westkust, Westhoekduinen, Calmeynbos, De Moeren, (polders). -b- 8u. St. Pietersplein, Schoolmuseum, Gent. -I- W. Sierens. -e- 18u.

Kievit. Kindernauw Lille : Natuuruitstap met waarneming en determinatie van plaatselijke fauna en flora. -b- 13.30u. kerk, centrum Beerse. -I- C. Van den Bosch. -e- 17u.

Lier. Lintse Bossen : observatie van de vroege fauna en flora. -b- 14u. Station Lier. -I- M. Van Weert. -e- 17u. -m- laarzen, kijker, loep.

Maasland. Studie van zang en biotoop, Maasheggen Venlo. -b- 8u. Maasbrug Maaseik, eigen vervoer. -I- M.Stevens. -e- 16u.

Mol. IWRB-watervogeltelling: studie van de watervogels op de Molse zandputten. Info: 014/31.26.57. -b- 8.30u. brug Mol-Donk (eigen vervoer). -I- J.Sas. -e- 12.30u.

Nete en Aa. Spechtentocht : Netevallei te Herentals. -b- 8u. Netebrug op de ring van Herentals. -I- E. Vercammen. -e- 12u. -m- verrekijker, vogelgids.

Netevallei. Boswandeling in de Averegten : het bos in de lente. -b- 10u. Boonmarkt, Hallaar, grote parking. -I- D. Van Tricht. -e- 12u.

Ninove. Winterwandeling te Pollare : excursie in de Kwaadbroeken te Pollare en het Lambrechtsbos te Denderwindeke. -b- 14.30u.

ex-zagerij Hokipal, Pollare Dorp 12, Pollare. -I- H. De Kegel. -e- 17u. -m- laarzen en verrekijker.

Noord-Limburg. Vogeltelling en -studie in de Veewey te Lommel-Barrier. -b- 8u. Kruispunt Lommel-Barrier. -I- M.Emmers. -e- 12u.

Scheldeland. Waterwildtelling: studie van eenden en steltlopers in eigen omgeving. -b- 8.30u. Markt Wetteren. -I- T.Blondeel. -e- 12u.

Schelde - Leie. Watervogels waarnemen in de Scheldevallei. -b- 8.30u. Scheldebrug Zingem. -I- J.Vanheeuverswyn, G.Mornie. -e- 11.30u. -m- laarzen noodzakelijk.

Schelde - Leie. Watervogels kijken in het Bourgoyen-Ossemeersenreservaat met aandacht voor het beheer van het terrein. -b- 14u. Onthaalcentrum Mahatma Ghandistraat Gent. -I- J.Pieters. -e- 17u. -m- laarzen.

Stern. Wandeling door de Leiemers te Sint-Martens-Latem. -b- 14u. kerk Sint-Martens-Latem. -I- W.De Meester. -e- 17u.

Voorkempem. Studie van de water- en bosvogels tijdens wandeling rond de kleiputten te Oostmalle en omgeving. -b- 9u. Kerk, Kasteellaan, Westmalle, 8.45u. dienstencentrum, Schoolstraat 44, Schilde. -I- M. Wens. -e- 12u.

Zuid-West-Vlaanderen. Gezinswandeling in het natuureservaat 'tSchrijverke te Marke. -b- 9u. -I- P.Dewyn. -e- 11.30u.

20

Noord-Limburg. Plantenstudie in de Wateringen te Lommel-Kolonie. -b- 14u. einde Koloniestraat Lommel. -I- M.Geboers. -e- 16.30u.

22

Denderland. Algemene vergadering met ledenfeest en diamontage "20 jaar Wielewaal Denderland" + educatieve tentoonstelling. -b- 19u. Zaal "Gerstenhof", 500 m van de kerk te Erembodegem. -I- Bestuur. -e- 24u.

Mechelen. Diavoordracht: "Vogelgebieden in Spanje". -b- 20u. Zaal "De Dijle", Ontvoeringsplein 2, 2800 Mechelen. -I- J.Kiebooms. -e- 22.30u.

Merelbeke - Melle. Jaarlijkse ledenavond : kaasavond. -b- 19.30u. Zaal De Vrede, Melle-Vogelhoek, aan de kerk. -I- G. De Meulemeester. -e- 24u.

Noord-Limburg. Natuurstudie a.h.v. dia's. -b- 20u. zaal Paethe, Jeugdlaan Overpelt. -I- A.Mertens. -e- 23u.

23

Lier. Werkersavond : studie en debat over de beheerswerken in de eigen reservaten. -b- 20u. Rolwagenstraat 10, Lier. -I- M. Vermyn. -e- 23u.

Schelde - Leie. Ledenfeest met entente en diavoordracht over Schiermonnikoog. -b- 19u. Zaal Ter Wilgen, Poelstraat Petegem-Deinze. -I- J.Vanheeuverswyn. -e- 23u.

Zuid-West-Brabant. Diavoordracht : Natuur in de Zennevallei. -b- 20u. O.L.Vrouwcentrum, Ninoofsesteenweg, Halle. -I- J. Debast. -e- 22.30u.

Zuid-West-Vlaanderen. Aansluiting lenteschoonmaak Groot-Kortrijk. -b- 8.30u. -I- P.Dewyn. -e- 11.30u.

24

Antwerpen-Centrum. Namiddaguitstap naar de kleiputten van Niel. -b- 13.30u. Station Niel. -I- R. Huysmans. -e- 17u.

Antwerpen-Zuid. Het Zwin en de Oostkust : vogelobservatie. -b- 8u. Station Oude God (eigen wagens) of 14u ingang 't Zwin. -I- A. Deceuninck. -e- 19u.

Brugge. Observatie van weidevogels en de eerste zomergasten : fietstocht naar Roksem, De Zwaanhoek en de Oostendse vaart. -b- 14u. Brugge, Scheepsdalebrug. -I- F. Descheemaeker. -e- 17.30u. -m- verrekijker en teleskoop.

Groot-Beveren. Educatieve natuurwandeling: "Is de lente al in 'tland", Oude Landen te Ekeren. -b- 14u. bushalte Markt Beveren. -I- Ph.De Keyser. -e- 17u.

Klein-Brabant. Namiddagwandeling naar het natuurgebied Blokkersdijk. -b- 13.30u. Bornem Romeo. -I- M.Van Linthout. -e- 17.30u.

Mandelstreke. Lentewandeling met voorjaarsbloei. -b- 14u. Sterrebos aan ingang Kasteel. -I- W. Stock. -e- 17u.

Mandelstreke. Wandeling in het natuureservaat "De Mandelhoek". -b- 9.30u. Natuureservaat "De Mandelhoek", Kanaal Roeselare-Leie te Ingelmunster. -I- L.Clement. -e- 12u.

Mechelen. Bezoek aan dierentuin : geleid bezoek "achter de

schermen" van de zoo te Antwerpen. -b- 08.45u. info : Van Steenkiste 015/55 61 36. -l- Van Steenkiste. -e- 13u.

Mol. Voorjaarsexcursie naar De Wurft : observatie van roofvogelbalts en voorjaarsstrekken. -b- 9u. Taverne De Witte Haas (brug Dessel-Witgoor). -l- F. Vreysen. -e- 12u.

Ninove. Vijfde eefestijn om de aangekochte reservaatjes te financieren. -b- 11.30u. Parochiaal Centrum, Dorp, Pollare. -l- H. De Kegel. -e- 20u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie in de vallei van de Veewey te Eksel. -b- 8.30u. autokeuring Eksel. -l- J. Kerkhofs. -e- 12u.

Oostende. Braakman en Westerschelde : vogelobservatie. -b- 8.30u. J. Bauwensschool, Parkeerterrein, Oostende. -l- A. Rodts. -e- 18u.

Scheldeland. Natuurwandeling langs het GR-pad Appels-Schellebelle. -b- 11u. -l- W. De Winter. -e- 17u.

Schelde - Leie. Lentewandeling in de Scheldevallei te Eke. -b- 14u. Scheldebrug te Eke-Semmerzake. -l- G. de Ghesquiere. -e- 17u.

s'Heerenbosch. Bezoek aan park- en bosgebied rondom kasteel Marnix te Bornem: kennismaking met de opbouw van de eendekooi. -b- 13.30u. Malderen Kerk, 14u. Kasteel Marnix. -l- G. Van Gucht. -e- 17u. -m- laarzen, verrekijker.

Wulp. Voorjaarswandeling De Laks. -b- 8u. Kerk van Oosthoven in Oud-Turnhout. -l- L. Cuylaerts. -e- 12u.

27

Noord-Limburg. Natuurexploratie in de Wateringen te Lommel. -b- 14u. einde Koloniestraat Lommel. -l- M. Geboers. -e- 16.30u.

28

Brugge. Diavoordracht : De Alpen en Kreta. -b- 20u. Zaal Retorica, Rijselstraat, Sint-Michiels. -l- M. Pottier. -e- 23u.

29

Meetjesland. diamontage : de poesta in Hongarije. -b- 20u. Stadsauditorium, Garenstraat, Eeklo. -l- G. Mornie. -e- 22.30u.

30

Nete en Aa. Tocht naar Anderstad en Itterbeekvallei te Lier met o.a. bezoek aan het Sneeuwklodjesreservaat. -b- 7.50u. Parking Klein Sas, 8u. De Lindekens te Bouwel, 8.20u. Anderstad (Lier). -l- M. Selderslaghs. -e- 12u. -m- laarzen.

s'Heerenbosch. Nestkasten zelf fabriceren. -b- 14u. -l- M. Bruggeman. -e- 17u.

APRIL

1

Antwerpen Zuid. Stropersbossen (De Klinge) en Moerbeke. -b- 8.30u. Station Oude God (eigen wagens) of 9u. Kerk van Het Kalf. -l- W. Van Spaendonk. -e- 17u.

Demer en Dijle. Plantenwandeling in het Vorsdonkbroek te Gelrode. -b- 14.30u. kerk Betekom. -l- D. Schoovaerts. -e- 17u.

Gent. Voormiddagwandeling in het Gentbos : kennismaking met de vroegelente op paasmaandag. -b- 9u. Hollebeek, visvijvers te Merelbeke. -l- W. Sierens. -e- 12u.

Lier. Tallaerthof te Koningshooikt : fauna en flora in kasteelpark - amfibieënvijver. -b- 13.45u. Station Lier, 14u. Einde Dreef van Tallaerthof. -l- Y. Peeters. -e- 17.30u.

Merelbeke - Melle. Voormiddagtocht in het Gentbos en omgeving te Merelbeke. -b- 8.45u. Merelbeke-Centrum, 9u. Hollebeekvijver. -l- F. De Sutter. -e- 12u.

Noord-Limburg. Vogelstudie in de Riebos te Lommel. -b- 8u. Brug 12 Lommel. -l- M. Emmers. -e- 12u.

Schelde - Leie. Lentewandeling aan de Maarkebeek met bezoek aan de Longkruidbosjes. -b- 14u. parking kunstgalerie Ladeuze. -l- F. De Groote. -e- 17u. -m- laarzen.

3

Noord-Limburg. Vogelstudie in de Wateringen te Lommel. -b- 14u. einde Koloniestraat Lommel. -l- M. Geboers. -e- 16.30u.

5

Netevallei. Dia-voordracht over HYL, Wielewaalgroep stelt haar acties ter bescherming van onze inheemse amfibieën en reptielen

voor. -b- 20u. Wielewaal-lokaal Leopoldslei 81, Hallaar. -l- R. Willockx. -e- 22.30u.

6

Gent. Plantenwerkgroep : educatieve planteninventarisatie : details zie Parus. -b- 14u. -l- J. Van Den Haute. -e- 17.30u.

Kievit. Regenwulpuitstap : bezoek aan de slaapplaatsen van regenwulpen en waarnemen andere vogelsoorten op de Land-schotse Heide. -b- 16u. Kerk, Beerse centrum. -l- P. Prinsen. -e- 21u.

Ninove. Inventarisatie groengebieden te Groot-Ninove: groengebieden in kaart brengen met oog op invullen natuurontwikkelingsplan. -b- 9u. kerk, Outer. -l- J.P. de Mulder. -e- 12u. -m- warme kledij en laarzen.

7

Aalter. Natuurwandeling in Drongengoedbos. -b- 9u. Hoeve Drongengoed, Drongengoedweg 5, Ursel. -l- E. Blondia. -e- 11.30u.

Antwerpen Zuid. Turnhouts Vennengebied : vogel- en plantendeterminatie. -b- 7.30u. Station Oude God (eigen wagens) of 8.30u. te Turnhout ring, baan N119 richting Baarle-Hertog. -l- W. Van Spaendonk. -e- 12u. -m- kijker of telescoop, laarzen.

Denderland. Osbroekwandeling : leren herkennen van vogels aan de zang. -b- 10u. Cafetaria Osbroekstadion, Burg Blankaertdreef, Aalst. -l- W. Roggeman. -e- 12u.

Denderland. Werkgroep Botanie : inventarisatie kilometerhok D4 51 33 Erembodegem-Duivelsput-Mazits. -b- 8.30u. parking stedelijk kerkhof, Leo de Bethunelaan, Aalst. -l- P. Van den Bremt. -e- 12u.

Hageland-Zuiderkemp. Tweemaandelijks Wielewaalwandeling. -b- 14u. Abdij Averbode. -l- J. Van Damme. -e- 17u.

Klein-Brabant. Daguitstap naar de Pannenhoeft te Zundert (NL), Rijsbergen, met eigen wagens. -b- 8u. Romeo Bornem. -l- L. Van Schoor. -e- 17u.

Mol. Excursie door De Graaf en naar de Wateringen : Observatie van weidevogels en voorjaarsstrek. -b- 8.30u. Brug 2 (weg Postel-Retie). -l- J. De Schepper. -e- 12u.

Noord-Limburg. Bomenstudie in de Wateringen te Lommel. -b- 10u. Bredase Dijk. -l- V. Wijnen. -e- 12.30u.

Schelde - Leie. Familiewandeling te Grand Monchau in het Henegouws heuvellandschap. -b- 14u. voorverzameling kerk Ellezelles. -l- E. Saveyn. -e- 17.30u.

Turnhout. Plantentocht Bomen Lijntje : studie van bloemrijke vegetatie op een oude spoorwegberm. -b- 14u. Weelde Statie, ingang reservaat. -l- G. Loos. -e- 17u.

Westkust. Bomen en knoppen in het bos. -b- 14u. l'Armorial, baan naar Adinkerke te De Panne. -l- K. Verschoore. -e- 17u.

10

Noord-Limburg. Bomen- en bloemenstudie in de Wateringen te Lommel. -b- 14u. einde Koloniestraat Lommel. -l- M. Geboers. -e- 16.30u.

12

Midden-Limburg. amfibieënwandeling : luisteren naar de geluiden van de rugstreeppad en boomkikker. -b- 20u. Teut Parking, Donderslagseweg, 3520 Zonhoven. -l- M. Schepers. -e- 22u.

13

Brugge. Steenuilentocht in de Brugse regio : avondlijke observatie van prooivogels. -b- 20.30u. Brugge, Scheepsdalebrug (eigen wagens). -l- R. Vannieuwenhuyze. -e- 23.30u. -m- verrekijker.

Noorderkemp. Plantenwerkgroep : planten leren. -b- 8.45u. De Greef, Wildert-Kerk. -l- J. Pinseel. -e- 12u.

14

Aalter. Plantenwandeling voorjaarsbloei in het bos te Burkel. -b- 14u. Garage Lambrecht, Urselseweg 57, Knesselare. -l- E. Vanaelst. -e- 16.30u.

Antwerpen-Zuid. Hamme-De Bunt-Drie Goten : landschapswandeling met planten-en vogeldeterminatie. -b- 8u. Station Oude God (eigen wagens), 8.50u. Tielrode, overzet van de Durme, 13u. idem, wel oversteken. -l- J. Antoni. -e- 17u.

Gent. Voormiddagtocht in de Plantentuin van de RUG : lentebloei

uit alle biotopen. -b- 10u. K.L.Ledeganckstraat, Gent. -l- H. Evrard. -e- 12u.

Hageland-Zuiderkempem. Determineren van voorjaarsbloeiërs. -b- 9u. Abdij Averbode. -l- G.Nijs. -e- 12u.

Mandelstreke. Wandeling in het natuurreservaat "De Mandelhoek". -b- 9.30u. Natuurreservaat "De Mandelhoek", Kanaal Roeselare-Leie te Ingelmunster. -l- V. Vandewalle. -e- 12u.

Mandelstreke. Bezoek aan de reservaten van Hensies en Harchies. -b- 8u. Polenplein Roeselare. -l- M. Dumoulin. -e- 17u.

Mechelen. Bezoek aan de Demervallei : ornithologische en botanische exploratie van het gebied. -b- 8u. Station NMBS, Mechelen Info : J.Peeters, 015/41 12 78. -l- J. Peeters. -e- 17u.

Meetjesland. Voorjaarsbloeiërs in het Burkelbos te Maldegem. -b- 13.30u. Markt, Eeklo. -l- J. Van Wouterghem. -e- 17u.

Nete en Aa. Voorjaarsflora in het Zoerselbos te Zoersel. -b- 7.50u. parking Klein Sas, Herentals, 8u. De Lindekens te Bouwel, 8.30u. parking Meublo, Zoersel. -l- M. Wens. -e- 12u. -m- laarzen, flora, verrekijker.

Netevallei. Natuurwandeling Kruiskensberg te Bevel : de natuur in het voorjaar. -b- 14.30u. Kruiskensberg, Kapel, Bevel. -l- C. Segaert. -e- 17u.

Ninove. Vroeg-lentewandeling in de Wellemers met speciale aandacht voor de specifieke fauna en flora van dit natuurreservaat. -b- 14.30u. ,infobord ingang Wellemers, Rodestraat, Denderleeuw. -l- W. Mertens. -e- 17u. -m- laarzen,verrekijker,loep

Noord-Limburg. Planten- en heidestudie op de Achelse Heide. -b- 8u. Achelse Kluis, Achel. -l- G.Jannis. -e- 12u.

Schelde - Leie. Lentewandeling in het Bouvelobos: aandacht voor bosceologie en bosbeheer. -b- 14u. kerk Wortegem. -l- L.Kinds. -e- 17u. -m- laarzen.

Stern. Natuurwandeling door de Scheldevallei te Eke. -b- 9u. Scheldebrug Eke-Semmerzake. -l- M.Van Beirs. -e- 11.30u.

Turnhout. Ochtendtocht Tikkebroeken : studie van de zang van de vogels bij zonsopgang. -b- 6u. Gemeentehuis, Oud-Turnhout. -e- 11.30u.

17

Noord-Limburg. Bloemenstudie in de Wateringen te Lommel. -b- 14u. einde Koloniestraat Lommel. -l- M.Geboers. -e- 16.30u.

20

Denderland. Werkgroep Botanie : inventarisatie kilometerhok E4 11 11 Erembodegem-ten-Bos. -b- 09u. Kerk Erembodegem-centrum, 14u. idem. -l- P. Van den Bremt. -e- 12u. en 17u. -m- flora,loep,knapsak,drank.

Gent. Plantenwerkgroep : educatieve planteninventarisatie : details zie Parus. -b- 14u. -l- J. Van Den Haute. -e- 17.30u.

Lier. Pannenhoeft (NL): wandeling van 11 km door een uitgestrekt landgoed van het Noordbrabantse landschap. -b- 8u. Station Lier (eigen wagens). -l- T. Depauw. -e- 17u.

Nete en Aa. tocht naar de Landschotse Heide aan de Belgisch-Nederlandse grens. -b- 12.30u. De Lindekens te Bouwel, 12.40u. Parking Klein Sas, Herentals, 12.50u. Kerk Lille. -l- W. Debaere. -e- 18.30u. -m- regenkleidj en laarzen.

21

Antwerpen-Centrum. Uitstap naar Saeftingen en omgeving. -b- 7.30u. Noorse Kerk, Grote Tunnelplaats, Antwerpen (eigen wagens). -l- J. Maebe. -e- 17u. -m- picknick.

Antwerpen-Zuid. Autobustocht naar de Lessevallei : vogel-en plantendeterminatie. -b- 8u. Station Oude God. -l- H. Waeterschoot. -e- 19u.

Brechtse Heide. Studie van de weidevogels tijdens bezoek aan de "Maatjes" te Kalmthout en bezoek aan het bosmuseum. -b- 9u. De Maatjes, 8.15u. Dienstencentrum Schilde. -l- R. Vergaelen. -e- 17u.

Denderland. Werkgroep Botanie : inventarisatie kilometerhok D3 56 12 Erembodegem-Sint-Nikolaas van Follentijn. -b- 8.30u. parking stedelijke kerkhof, Leo de Bethunelaan, Aalst. -l- P. Van den Bremt. -e- 12u.

Hageland-Zuiderkempem. Bezoek aan natuurreservaat "Het Zammels Broek". -b- 8u. Kerk Zammel. -l- H.Berghmans. -e- 12u.

Kievit. Provinciale vogelkijkdag : waarneming diverse vogelsoorten aan het Blak te Beerse. -b- 9u. Het Blak. -l- J. Joris. -e- 12u.

Klein-Brabant. Blauwborstjeswandeling in het kader van de Provinciale vogelkijkdag, op de Scheldedijken te Bornem. -b- 8.30u. Romeo, Rijksweg Bornem. -l- H.D'Hertefelt. -e- 12.30u.

Maasland. Lentewandeling, determinatie van voorjaarsbloeiërs. -b- 7.30u. Markt Maasmechelen, eigen vervoer. -l- M. Stevens. -e- 12.30u.

Mechelen. Provinciale Vogelkijkdag : vogelobservatie voor beginnende vogelkijkers, Rijksdomein, Hofstade. -b- 9.45u. Station N.M.B.S. Mechelen. -l- W. Beullens. -e- 12u.

Mol. Kempense vogelkijkdag : Initiatie vogelobservatie + kennis-making met de Wielewaal-werking. -b- 9u. De Ronde Put, aan Brug 2 (weg Retie-Postel), 14u. De Maat, 14u. aan Brug Sas 3 (weg Mol-Postel). -l- J. Sas. -e- 17u.

Mol. Rugstreeppaddentocht in reservaat De Maat. -b- 20u. Brug Sas 3 (weg Mol-Postel). -l- J. Sas. -e- 22.30u.

Netevallei. Boswandeling in de Averegeten : het bos in de lente. -b- 10u. Boonmarkt, Hallaar, grote parking. -l- D. Van Tricht. -e- 12u.

Netevallei. Provinciale vogelkijkdag : natuurwandeling : observatie en zang van onze broedvogels. -b- 8u. Herentalsesteenweg 83, Lodykbrug. -l- S. Wuyts. -e- 11u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie aan het Sas van Loozen. -b- 8u. Dorpplein Hamont. -l- M.Declercq. -e- 12u.

Noorderkempem. Lentevogels : lente in de Kalmthoutse Heide. -b- 8u. Parking Zuid-Verbindingsstraat. -l- R. Nelen. -e- 12u.

Oostende. Natuurstudie in bosrijke gebieden : Brakelbos, Maarkevallei, Bos te Rijst. -b- 7u. J. Bauwensschool, Parkeerterrein, Oostende. -l- F. Devos. -e- 18u.

Schelde - Leie. Een natuurwandeling uit de oude doos in de Vlaamse Ardennen. -b- 14u. kerk Etikhove. -l- J.Papegnies. -e- 17u.

Turnhout. Provinciale vogelkijkdag : Kijkverdriet Ravels : inleiding vogelstudie -b- 8.30u. Kerk, Ravels. -l- M. Swannet. -e- 17u.

Wulp. Provinciale vogelkijkdag: Lentewandeling De Liereman : Problematiek van de weidevogels in Vlaanderen. -b- 9u. Heischuur, Schuurhoven 2, Oud-Turnhout. -l- W. Michielsens. -e- 12u.

Zuid-West-Brabant. Dode Bemden, Meerdaalwoud : natuurexploratie in riviervallei, natte graslanden, moerassen. -b- 14.15u. Kasteel van Neerijse. -l- B. Gijssels. -e- 18u.

24

Noord-Limburg. Vogel- en bloemenexploratie in de Wateringen te Lommel. -b- 14u. einde Koloniestraat Lommel. -l- M.Geboers. -e- 16.30u.

26

Mechelen. Ringen van bosuilen in het Blaasveldsbroek door de ringgroep Terlinden. -b- 19.30u. Station NMBS, Mechelen. -l- Van Steenkiste. -e- 22u.

Noord-Limburg. Vogelstudie in de Wateringen te Lommel. -b- 19.30u. einde Koloniestraat Lommel. -l- A.Mertens. -e- 22u. -m-

27

Antwerpen Zuid. 22ste Waddenreis naar Terschelling : vogel- en plantendeterminatie. -b- week-end van 27.04.91 t/m 04.05.91 info: W. Boeykens 03/890 93 06 of A. Deceuninck 03/449 46 56. -l- W. Boeykens. -e- 04.05.91

Lier. Werkgroep Botanie inventariseert KM-hok H6 21 12 te Spontin. -b- 7u. Station Lier. -l- A. De Jonghe. -e- 18u. -m- flora-loep-knapsak-drank.

Ninove. Inventarisatie groengebieden met oog op invullen van het natuurontwikkelingsplan : deelgemeente Appelterre. -b- 9u. kerk, Appelterre. -l- J.P. De Mulder. -e- 12u. -m- laarzen.

28

Aalter. Vlaamse Ardennendag : voorm.: St.Kornelis-Horelbeke, namid.: Melden (Koppenberg). -b- 8u. Rondpunt Aalter. -l- J. Pauwels. -e- 18.30u.

Antwerpen-Centrum. Vlaamse Ardennendag,autocar 350F(-21 j. 275F.)inschr.giro 000-0087473-76 Wielewaal Merksem (vermelding opstap plaats). -b- 7u. Station Lier,7.15u. Sarma Wijnegem,7.30u. Atheneum Antwerpen. -e- 18u.

Antwerpen-Zuid. Vlaamse Ardennendag. -b- 7.15u. Station Oude God (eigen wagens). -l- A. Deceuninck. -e- 17u.

Brugge. Vroege planten in het bos van Tourneghem (F). -b- 8u. Station Brugge, Hoofdingang. -l- P. Keirsebilck. -e- 20u. -m- determinatiewerken voor flora en fauna in het bos.

Denderland. 14de Vlaamse Ardennendag. -b- 8u. station te Aalst. -l- T. De Geyter. -e- 17u. -m- picknick.

Gent. Vlaamse Ardennendag : voormiddag : wandeling in het Kluisbos, namiddag : bezoek aan het Burreken te Zegelsem. -b- 8u. Schoolmuseum, St. Pietersplein, Gent. -l- K. Van Beirs. -e- 18u.

Hageland-Zuiderkempem. Bezoek aan "Het Willebroek" te Schaffen. -b- 8.30u. kerk Engsbbergen. -l- F. Mangelschots. -e- 12u.

Land-van-Waas-Zuid. Cursus: "De methode om vogels te leren kennen": bos- en rietvogels, zang en territoria. -b- 6u. Vroegochtendwandeling "Stroopers". -l- G. Keereman. -e- 9u.

Lier. Vlaamse Ardennendag : voormid. Ingelbos te Kwaremont, namid. Perlinckbeek-Sint-Kornelis-Horebeke. -b- 7u. Station Lier, inschr. voor 14.04, 350 F pcr 000-0087473-76 van A. Lambert voor Wielew. Merksem. -l- A. De Jonghe. -e- 18.30u. -m- jongere -21j 275 F.

Mandelstreke. Herkennen van vogelgeluiden. -b- 5u. Ingang van het Kasteel te Sterrebeke. -l- P. Desmet. -e- 8u.

Mandelstreke. Wandeling in het natuurreservaat "De Mandelhoek". -b- 9.30u. Natuurreservaat "De Mandelhoek", Kanaal Roeselare-Leie te Ingelmunster. -l- J. Roelens. -e- 12u.

Mechelen. Voorjaarsflora van het Hallerbos. -b- 8u. station NMBS, Mechelen. -l- De Smet. -e- 13u.

Meetjesland. Vlaamse Ardennendag : voormiddag : Enamebos, namiddag : Maarbeekvallei te Etikhove. -b- 8u. Markt, Eeklo. -l- C. Bruggeman. -e- 17.30u.

Midden-Limburg. Lentewandeling in Herckenrode bossen : voorjaarsbloemen. -b- 9u. zaal Kermeta te Kermt. -l- R. Jacobs. -e- 12u.

Noord-Limburg. Natuurstudie : Platweyers Zonhoven. -b- 9u. Kerk van Kiewit. -l- E. Wellens, J. Lauwereins. -e- 12u.

Schelde - Leie. Vlaamse Ardennendag : voormiddag natuurwandeling aan de Hootond. -b- 9u. molen Hootond te Ronse. -l- E. Saveyn. -e- 12u. -m- laarzen.

Schelde - Leie. 14de Vlaamse Ardennendag : middag in het NCMV-gebouw: barbecue, mattetaarten, boekenstand: iedere Wielewaler is welkom. -b- 12u. NCMV-gebouw, Gevaertsdreef Oudenaarde. -l- Stichting O. Wattez. -e- 13.45u.

Scheldeland. Vlaamse Ardennendag. -b- 9u. Zegelsem, 14u. Ro-borst. -l- R. Clinckspoor. -e- 17u.

Schelde - Leie. Lentetocht langs de Zwalm te Michelbeke op de Vlaamse Ardennendag. -b- 14u. kerk Michelbeke. -l- J. Vanheeuverswyn. -e- 17u. -m- laarzen, verrekijker.

s'Heerenbosch. Dagtocht naar de Bourgoyen-Ossemersers en bezoek aan de serres en onthaalcentrum Bourgoyen. -b- 8.30u. station Buggenhout. -l- D. Mertens. -e- 16u.

Wulp. Prinsenpark : Landschapswandeling : park en heide, planten en vogels. -b- 8u. Parking Prinsenpark te Retie. -l- P. Van Gils. -e- 12u.

ZOEKERTJES

TE KOOP GEVRAAGD:

Leo Senden, *Het Ontstaan van het Leven* (1931 of 1932).
P. Duvigneaud, *La synthèse écologique* (1974).
Het Landschap in de Belgische Kunst 1830-1914 (tentoonstellingscatalogus, Gent, 1980).
Ivan Hoste, Museumstraat 93, 9881 Aalter-Bellem (091/74 17 19)

TE KOOP GEVRAAGD:

Arnold & Berton : *Elsevier gids van amfibieën en reptielen*.
G. De Knijf, Dennenlaan 13, 9550 Herzele (053/62 23 32).

TE KOOP:

KOWA TS 1 60 45, oculair 25 x en 40 x, statief Viking.
E. D'Hoore, Villalaan 32, 1060 Brussel (02/538 32 31, 's avonds).

NATUURREIZEN van CLUB EXOTICA in 1991

- * NOORD-KENYA : 16 dagen op 27/4 o.l.v. Busschaert Jean-Luc
promotieprijs : 79.500 F - Sspl. 7.000 F
- * SRI-LANKA : 17 dagen op 29/3, 12/7, 31/7 en 25/10
58.500 F - Sspl. 6.000 F
- * FLORIDA : 15 dagen op 12/5, 13/10 en 22/12
richtprijs : 65.000 F
- * SCHOTLAND/SHETLANDS : 13 dagen op 7/6 - vanaf 56.000 F
- * IJSLAND : 15 dagen op 7/7 - vanaf 69.500 F
- * WADDENEILANDEN : 4 of 8 dagen vanaf 9.750 F - 7/9
- * MEXICO : 16 dagen op 6/7 en 26/10 - 84.500 F
- * ZUID-AFRIKA : 15 of 22 dagen - vanaf 95.000 F - 7/9

Gedetailleerde reisprogramma's beschikbaar bij Busschaert J.L., Salvialaan 35 te 9140 Steendorp.
Tel. 03/774 37 77 of 775 62 27

Club Exotica is een departement van Beveren Travel (lic A 1437)

OPTIEK

Van Wesemael

GELDMUNT 22 GENT 091/252692

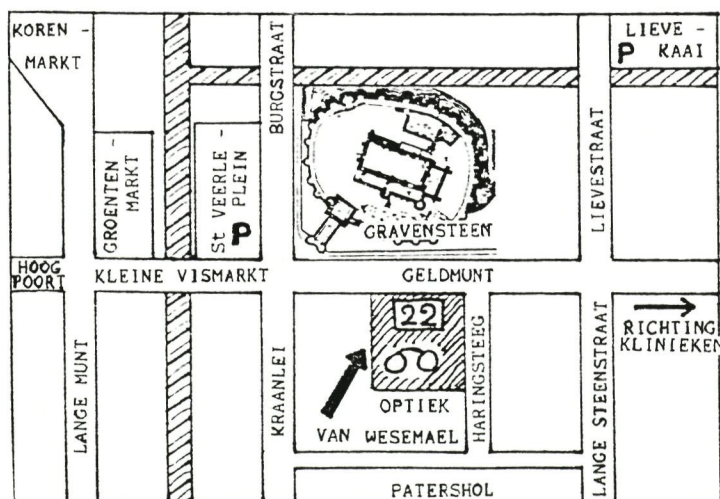
Reeds jaren is OPTIEK VAN WESEMAEL verdeler van verschillende merken verrekijkers en telescopen, waaronder ZEISS, SWAROVSKI, KOWA, ESHENBACH, VIKING en andere. Graag willen wij U helpen bij de keuze van uw nieuwe verrekijker of telescoop. Dit jaar wordt aan de leden van DE WIELEWAAL extra aandacht besteed.

In dit en de volgende nummers wordt steeds een kleine uiteenzetting gegeven van bepaalde onderwerpen op dit vlak. We hopen U met onze informatie te helpen bij het gebruik van uw materiaal. Een veel voorkomend probleem bij gebruikers van verrekijkers is de regeling van het toestel. Daarom wordt deze even toegelicht :

1. Regel de pupilaafstand van de verrekijker. Dit gebeurt door het toestel zo te plooiën dat men een beeld krijgt zonder schaduwen aan de rand.
2. Op elke verrekijker is buiten de centrale regeling een aparte regeling voor een oog voorzien. Dikwijls is het rechteroog apart regelbaar. Sluit in dit geval het rechteroog en regel de verrekijker centraal tot er links een scherp beeld wordt waargenomen. Open het rechteroog en sluit het linkeroog en regel het beeld voor het rechteroog met de aparte oculairregeling tot ook rechts een scherp beeld wordt gezien. Open beide ogen en U neemt een enkelvoudig scherp beeld waar. Veel kijkplezier !!!

Naar aanleiding van het verschijnen van de nieuwe telescoop SWAROVSKI Habicht AT 80, doet OPTIEK VAN WESEMAEL een speciale actie voor WIELEWAAL-leden, kom vlug kijken !!!

OPTIEK VAN WESEMAEL is eveneens gespecialiseerd in microscopen en alle toebehoren, evenals in benodigdheden voor wandelaars, zoals kompassen, curvimeters en pedometers. Ook in vergrootglazen is er een ruime keuze, speciaal voor natuurexploratie.

marc van roekeghem
caroline van wesemael

GELDMUNT 22
2000 GENT
091/252692

Werk op de plank

NATIONALE WERKGROEP BOTANIE - PROGRAMMA 1991

Datum	Samenkomst
20 april	Kerk Erembodegem-Centrum, vlakbij het station Ten Bos. Leiding: Paul Van Den Brecht.
4 mei	Station Jabbeke. Polders-kanaal-beken. Leiding Chris De Caluwé.
26 mei	Kerk Sint-Antelinks, Herzele. Duivenbos - Holle wegen - Steenbakkerij. Leiding: Paul Van Den Brecht.
8 juni	Kerk Vaulx (afrit 32 op E42) (A16) tussen Tournai en Antoing). Opgevulde oude steengroeve. Leiding: Karel De Waele.
22 juni	Kerk Maria-Terheide, Brasschaat-Polygon. Gevarieerd landschap. Leiding: Joris Pinseel.
6 juli	Kerkhof van Brugge op de baan Brugge-Zeebrugge. Hooilanden en polderbos. Leiding: Hedy Lecomte.
3 augustus	Kerk Eksaarde. Vette Meersbos. Leiding: Regi de Meirman.
15-17 aug.	Week-end te Etne-Buzenol. Leiding: Marc Leten.
31 augustus	Kerk Peruwelz. Leiding: Frank Coudron.
14 september	Kerk Harchies. Moerassig gebied.
28 september	Kerk van Niel bij As. Vallei van de Bosbeek. Leiding: Luc Allemeersch.
12 oktober	Kerk Dudzele. Polder, opgespoten terrein. Leiding: Frank Coudron.
26 oktober	Jaarvergadering te Lier.

Alle wandeling vertrekken stipt om 9 uur aan de plaats van samenkomst en nemen een ganse dag in beslag. Gelieve steeds een lunchpakket, drank en laarzen mee te brengen. Plantenwerkgroepen zijn geen traditionele wan-

delingen, maar verkenningen in de natuur met de nadruk op de studie en inventarisatie van de planten in een welbepaald gebied. Zowel gevorderde liefhebbers als geïnteresseerde beginners zijn welkom. Voor bijkomende inlichtingen kunt u steeds bij Karel De Waele (091/86 45 60) of ondergetekende (015/31 62 99) terecht.

André De Jonghe

HYLA - VERGADERING VAN 14 MAART 1990

- 3200 handtekeningen werden verzonden naar Costa Rica met het verzoek de Lederschildpad te beschermen.
- Er komen sluitzegels en omslagen met de Hyla-logo. Ook de mini gevaardriehoekskleef en de vouwfolder zijn aan een nieuwe druk toe.
- Bij minister Colla werd een aanvraag gedaan voor een filatelistische uitgave i.v.m. amfibieën.
- De inventarisatie en paddenoverzetgegevens zijn verwerkt. In Wielewaal komt nog een oproep om de achterstallige gegevens spoedig in te zenden.

ERRATUM:

In het januarinummet sloop een zetfoutje: het juiste telefoonnummer van Transcontinental (advertentie achteraan) is **091/25 74 11**.

Tevens meldde men ons dat de reis naar Noord-Griekenland vervangen werd door een reis naar het Beierse Woud.

Goed om te weten

NEDERLANDSE LANDELIJKE TREKVLINDERDAG 13 APRIL 1991 IN EDE

Samen met de Nederlandse Entomologische Vereniging, Trekvinderregistratie Nederland, het Instituut voor Zoölogie in Amsterdam en de Stichting Tinea organiseert De Vlinderstichting op 13 april 1991 een dag over het trekvinderonderzoek.

Het trekvinderonderzoek in Nederland jubileert. Gedurende vijftig jaar hebben vele medewerkers jaarlijks waarnemingen verzameld. De heer B.J. Lempke heeft het onderzoek gedurende deze lange periode gecoördineerd. Verschillende sprekers zullen op deze dag ingaan op het trekvinderonderzoek in binnen- en buitenland en op de ecologie van trekkende dag- en nachtvinders. Tevens zullen er twee films vertoond worden: de Atalanta-film en een Finse film over dagvinders.

Datum: 13 april 1991

Plaats: Congrescentrum De Reehorst in Ede

Kosten: inclusief koffie, thee en lunch:

f 10,00 voor jongeren/studenten

f 15,00 voor leden van deelnemende organisaties

f 25,00 voor niet-leden

Opgave: door overmaking van het verschuldigde bedrag op giro 5134425 van De Vlinderstichting, Wageningen o.v.v. Trekvinderdag.
U ontvangt dan t.z.t. een programma en routebeschrijving.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met: De Vlinderstichting, Postbus 506, 6700 AM Wageningen, tel. 08370-24224.

JNM VRAAGT UW MEDEWERKING

1. Project voorjaarsfenologie

Net zoals vorige jaren coördineert de vogelwerkgroep van de JNM ook nu weer het project voor de voorjaarsfenologie.

"Fenologie" is bij de vogelstudie de meer wetenschappelijke term voor alles wat te maken heeft met de terugkeer van de zomervogels in ons land. Reeds meer dan tien jaar hebben talloze medewerkers hierbij actief deelgenomen door nauwgezet de aankomstdata van 55 vogelsoorten te noteren. Ieder jaar werden zo duizenden waarnemingen verwerkt en telkens gepubliceerd in een jaarverslag. Men kan aldus de gemiddelde aankomstdata voor Vlaanderen of voor elke provincie bepalen, men kent de eerste waarnemingen, men kan vergelijkingen maken met de vorige jaren, de invloed van een warm of koud voorjaar afleiden,...

Al wie dit jaar hieraan wil meewerken, vindt in dit nummer een invulformulier ingeniet. Bijkomende exemplaren krijg je op onderstaand adres. Je moet geen specialist zijn om hieraan mee te werken. Wat je enkel moet doen, is op een voorgedrukt formulier de data van uw eerste waarnemingen invullen en het terugsturen voor de vermelde datum. Hoe meer waarnemingen, des te

nauwkeuriger worden de eindresultaten. Eind maart '91 zal het jaarverslag van zowel '89 als '90 verschijnen waarbij tevens een overzicht van meer dan 10 jaar onderzoek zal weergegeven worden. Hoe je dit kunt bestellen en wat de prijs hiervan zal zijn, vind je in een volgend Wielewaalnummer.

Formulieren en inlichtingen: JNM-voorjaarsfenologie, Koen Leclercq, Beukenstraat 20, 9060 Zelzate, tel. 091/44 71 75

2. Project broedvogelinventarisatie 1991 Huiszwaluw en Oeverzwaluw

De JNM organiseert in 1991 een broedvogelinventarisatie voor Oever- en Huiszwaluwen. VLAVICO, de Vlaamse Avifauna Commissie, zal dit project begeleiden. Wielewaalafdelingen die vroeger al deze vogels inventariseerden of die dit jaar willen meewerken, kunnen informatie aanvragen bij de nationale coördinator. Er is een beknopte inventarisatiehandleiding opgesteld die samen met de invulformulieren gratis kan verkregen worden.

De bedoeling van dit project is om de interesse voor vogels aan te wakkeren bij jongeren en om tevens een overzicht te krijgen van de huidige broedvogelpopulatie van beide soorten. Het is algemeen bekend dat deze soorten de laatste jaren flinke klappen hebben gekregen, maar niemand heeft nog een duidelijk zicht op de huidige aantallen. De volgende jaren kunnen aan dit project beschermingsacties gekoppeld worden: plaatsen van nestkasten, creëren van geschikte oeverwanden, sensibilisatie van huiseigenaars bij wie nog zwaluwen broeden,...

Op woensdag 1 mei organiseert JNM een "landelijke zwaluwdag" waarbij zoveel mogelijk personen gemobiliseerd worden om Oever- en Huiszwaluwen op te sporen. Alle hulp van Wielewalers is hier welkom!

Coördinatie:

JNM-zwaluwenproject, Wim Van den Eynde, Kastanje-
laan 41, 2200 Herentals, tel. 014/21 16 13, 014/41 15 65
(overdag).

UW WETENSCHAPPELIJKE FILM IN HET JAARBOEK 1980 - 1990

Heeft U tussen 1980 en 1990 een *wetenschappelijke* film, een *wetenschappelijke* videoopname of een documentaire met *wetenschappelijke* sequenties gemaakt?

Indien ja, wilt u dan inlichtingen hierover schriftelijk overmaken aan het Nationaal Instituut voor de Wetenschappelijke Film, Vautierstraat 29, 1040 Brussel.

Het Instituut bereidt het repertorium van de Belgische wetenschappelijke film voor.

NB. Wilt u bij ieder wetenschappelijk document telkens vermelden of het in het Nederlands, het Frans of het Engels is.

Het Nationaal Instituut voor de Wetenschappelijke Film is de Belgische afdeling van de Internationale Vereniging voor de Wetenschappelijke Film.

**Een Belgisch kineast op expeditie - Constant Schoemaker
Zondag 17 maart om 10 u. - Dinsdag 19 maart om 10 u.**

**In het auditorium van het Koninklijk Belgisch Instituut
voor Natuurwetenschappen, Vautierstraat 29, 1010 Brussel**

1. Oceanografie in de Indische Oceaan - 16 mm - kleur - 30' - 1967

Terug van de Zuidpool deed de Magadan een reis langs de Indische Oceaan. Met peilingen wordt naar de koude stromingen gezocht die van de poolzeeën komen.

2. Water uit aardvuur - 16 mm - kleur - 10' - 1975

De waterdampen die uit een vulkaan ontsnappen bevatten sporen van alle elementen uit de ondergrond. De onderzochte vulkaan is de Nea Kamini naast het eiland Santorini ten noorden van Kreta. Wij onderzochten eveneens de warmwaterbronnen van het eiland Milos.

3. Zo rood als de zee 16 mm - kleur - 10' - 1978

Er werd aan de Belgische kust een experiment gedaan om de vervuiling van strand en zeewater aan te tonen. Een kleurstof, rhodamine, wordt in de riolering geloosd en gevolgd tot in de zee.

4. Zeegrasvelden - 16 mm - kleur - 18' - 1979

Er zit heel wat leven in en rond het zeegras in de Middellandse Zee. Deze film kwam tot stand met de medewerking van de Universiteit van Luik en het oceanografisch station *Stareso* in Corsica.

5. Een riviertje met grote naam - 16 mm - kleur - 20'

Het grote toerisme kent de Gorges de Verdon in Frankrijk. Maar wij volgden dit riviertje vanaf de bron tot aan het Meer van Sainte-Croix.

De filmvoorstellingen lopen in samenwerking met het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen. Ze zijn gratis voor wie de toegangsprijs voor het museum betaalt: meer dan 12 jaar: 50 F; 6 tot 12 jaar: 20 F. Voorstellingen voor meer dan 50 personen: op aanvraag van 20 tot 21 maart.

**295 REPTIELEN IN BESLAG GENOMEN
TE ANTWERPEN**

Op donderdag 27 december werden in een Antwerpse reptielenzaak 275 Griekse en Moorse landschildpadden, 10 wurgslangen en 10 Doornstaartagames op last van de Procureur des Konings door de politie in beslag genomen. Het gaat hierbij om dieren die onder de Conventie van Washington (CITES) vallen, die de internationale handel in bedreigde plante- en diersoorten regelt.

De handel in wilde Griekse en Moorse landschildpadden, die in het gebied rond de Middellandse Zee leven, is sinds 1984 volstrekt verboden in de EEG. Voordien werden ze in enorme aantallen als "tuinschildpad" verkocht. Onder meer daardoor zijn ze nu relatief zeldzaam, wat hen extra aantrekkelijk maakt voor verzamelaars van reptielen, en de smokkel ten eerste aanmoedigt. Voor de andere dieren, waaronder de erg zeldzame Madagascars-hondskopboa, konden geen door CITES vereiste invoerdocumenten voorgelegd worden. Alle dieren werden onmiddellijk naar de Antwerpse dierentuin overgebracht.

Deze inbeslagname was geen toevalstreffer: de landschildpadden, die er erg slecht aan toe waren, zaten opgesloten

in een voor het publiek niet toegankelijke onverwarmde ruimte. Het was de Belgische CITES-autoriteiten en TRAFFIC (een afdeling van WWF die de handel in wilde soorten van nabij volgt) bekend dat de Antwerpse reptielenwinkel midden vorig jaar werd overgenomen door Wim Jansen, een Nederlandse dierenhandelaar met een bijzonder bedenkelijke internationale reputatie. Zo werd hij bv. in 1988 in Zaventem betrapt op de smokkel van zeldzame reptielen vanuit Madagascar naar Nederland. Jansen speelt hiermee in op de groeiende markt voor reptielen en amfibieën in West-Europa: terrariumliefhebbers zijn immers vaak bereid grof geld neer te tellen voor zeldzame of illegaal bekomen exemplaren. In deze milieus is het geweten waar men hiervoor terecht kan.

De Antwerpse politie werd bij het onderzoek bijgestaan door een Inspecteur van de Nederlandse Algemene Inspectiedienst (AID) die hiervoor speciaal naar België overkwam. De AID is een overheidsdienst die zich in Nederland toelegt op het bestrijden van de illegale handel in wilde dieren en planten.

WWF en TRAFFIC vragen al jaren om ook in België een dergelijke controledienst uit te bouwen, maar het hiervoor bevoegde Ministerie van Landbouw lijkt minder dan ooit geneigd om hieraan gevolg te geven. Deze inbeslagname met een zwarte markt waarde van 500.000 tot 1.000.000 F illustreert nogmaals dat het oprichten van zo'n overheidsdienst zeker en vast geen overbodige luxe, maar integendeel een pure noodzaak is!

Voor verdere informatie: Tom De Meulenaer - TRAFFIC, Tel. 02/347 30 30.

**DAGVLINDERS IN VLAANDEREN
INVENTARISATIERAPPORT VAN DE JEUGDBOND
VOOR NATUURSTUDIE EN MILIEUBESCHERMING**

Dat het niet goed gaat met onze dagvlinders is alom geweten. Vele soorten zijn erg zeldzaam geworden of zelfs uitgestorven. Willen we ook in de toekomst genieten van de kleurenpracht van onze dagvlinders, dan zijn er voor de meeste soorten dringend beschermingsmaatregelen nodig!

Om de huidige verspreiding te kunnen inschatten, startte de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming een inventarisatieproject voor Vlaanderen.

Zes families

Onze vlinders *Lepidoptera* worden onderverdeeld in twee groepen, namelijk de dagvlinders en de nachtvlinders. Het project beperkt zich tot de dagvlinders, die bij ons met 6 families vertegenwoordigd zijn.

De Dikkopjes *Hesperiidae* vormen een enigszins afwijkende familie. Deze kleine vlinders hebben een typische flitsende vlucht. De Grote Pages *Papilionidae* op hun beurt zijn grote, kleurrijke vlinders met een paar kenmerkende staarten aan de achtervleugels. Onze meest bekende vlinders behoren ongetwijfeld tot de familie van de Witjes en Luzernevlinders *Pieridae*. De kleine, meestal schitterend blauwe of oranje vlindertjes vormen de familie van de Blauwtjes, Vuurvlinders en Kleine Pages *Lycaenidae*. Een aantal trekvlinders, zoals de Atalanta, worden ondergedeeld bij de Schoenlappers en Parelmoervlinders *Nymphalidae*. De Zandoogjes *Satyridae* tenslotte hebben hun naam te danken aan de lichtgekleurde oogvlekken op de vleugels.

Onze dagvlinders bedreigd

Hoogstens een kwart van onze dagvlinders zijn nog algemeen. Een twintigtal soorten zijn reeds verdwenen, terwijl vele andere minder of meer bedreigd zijn.

De voornaamste oorzaak van deze achteruitgang is biotoopverlies. Goede dagvlindergebieden zijn vooral licht begraasde, bloemenrijke vegetaties en struweel en bosranden. Deze gebieden gingen grotendeel verloren en restanten ervan raken erg geïsoleerd. Algemene soorten van vandaag zijn dus soorten die leven op planten van voedselrijke milieus (bv. de Grote brandnetel).

Bovendien schommelen onze vlinderpopulaties van nature heel sterk onder invloed van de weersomstandigheden. Tengevolge van het grotendeels verdwijnen en de huidige versnippering van geschikte biotopen, worden plaatsen waar de populaties uitstierven tegenwoordig veel moeilijker herbevolkt vanuit nabijgelegen vlindergebieden!

Bescherming van zeldzame dagvlinders op zich helpt dan ook niet. De enige maatregel die voor vlinders écht gunstig kan zijn, is bescherming van de biotopen, mits voldoende aandacht voor externe bedreigingen zoals verlaging van de grondwaterstand, vermeting,...

Een plaats in het natuurbeheer

Niet alle biotopen zijn even vlinderrijk, omdat vlinders hoge eisen stellen aan hun omgeving. Deze eisen hebben vaak te maken met de ingewikkelde levenscyclus van dagvlinders.

Juiste temperatuur en vochtigheid zijn niet alleen van belang voor de ontwikkeling van het ei tot imago, maar ook voor het volwassen insect zelf. Dagvlinders moeten in hun biotoop zowel de juiste waardplanten (voor de rups) als bloeiende nectarplanten kunnen vinden. Bovendien zijn landschappelijke structuren onmisbaar, bijvoorbeeld voor het vinden van partners, nectar- en waardplanten.

Vlinders nu vervullen bij uitstek een indicatorfunctie voor de waarde van een gebied én het beheer ervan. Beheer afstemmen op vlinders maakt een gebied meteen interessant voor tal van planten én dieren. Belangrijk hierbij zijn steeds variatie, kleinschaligheid en het tegengaan van voedselverrijking.

Dagvlinderinventarisatie

Over de verspreiding van dagvlinders in Vlaanderen is nauwelijks iets geweten. De bestaande verspreidingskaarten zijn erg verouderd en zeker erg onvolledig. Het is nu onze bedoeling om op korte termijn zoveel mogelijk juiste informatie over het voorkomen van dagvlinders in Vlaanderen te verzamelen. Naderhand wordt alles in de vorm van een verspreidingsatlas voor Vlaanderen uitgegeven.

Van uitzonderlijk belang is natuurlijk de correctheid van de ingezonden informatie! Iedereen die wil meewerken aan dit inventarisatieproject, kan dit. Voor het juist determineren is er in de JNM-Uitgeverij een Jeugdbondstabel, samen met enkele goede gidsen, te verkrijgen. Het noteren van gegevens gebeurt op speciale waarnemingsformulieren (te verkrijgen bij het JNM-Dagvlinderproject). Naast dit inventarisatie-project is er dit jaar ook een 'transectonderzoek'. Dit ecologisch onderzoek loopt vooral in enkele natuurreservaten, in samenwerking met de conservators.

Interesse in het JNM-Dagvlindersproject? Meer info vind je in de 12 bladzijden tellende brochure 'Dagvlinder-

inventarisatie in Vlaanderen', te bekomen bij het JNM-Dagvlinderproject, Kortrijksepoortstraat 140, 9000 Gent; Tel. 091/23 47 81.

L. Daniëls en T. De Beelde

BENELUX ECONOMISCHE UNIE

**Bijzondere Commissie voor het Leefmilieu Sectie
"Natuurbehoud en Landschapsbescherming"
Werkgroep "Educatie en Informatie"**

OPVANG PUBLIEK IN NATUURGEBIEDEN 6de jaarlijkse stage

In het kader van de Bijzondere Commissie voor het Leefmilieu van de Benelux Economische Unie organiseert het Ministerie van het Waalse Gewest dit jaar de jaarlijkse stage tussen 20 en 23 maart 1991 in de buitengewoon mooie omgeving van het natuurpark de Hoge Venen-Eifel (België - Waalse Gewest).

Het thema zal de opvang zijn van het publiek in natuurgebieden (natuurreservaten, natuurparken, bossen, enz.) en meer in het bijzonder de natuureducatie van het toenemend aantal bezoekers.

De stage is bestemd voor openbare en particuliere beheerders van natuurgebieden en voor verantwoordelijken van gespecialiseerde instanties op het gebied van de natuureducatie. Het doel ervan is een overzicht op te stellen van de methoden en middelen om bezoekers op te vangen en voor te lichten (individuele bezoekers, groepen: scholen, natuurkenners, wetenschappelijk geschoolde bezoekers,...), zoals dit in de Beneluxlanden plaatsvindt. Voorts zal er tijdens de stage gelegenheid zijn om informatie uit te wisselen over met name de resultaten hiervan in de verschillende gewesten.

Plaats: Butgenbach, Centre Touristique et Sportif de Worricken. (0032) (0) 58 44 69 61.

Organisatie: Ministerie van het Waalse Gewest
Direction Conservation de la Nature L'Espinosis
Namen.

Meer inlichtingen bij: W. Galle, AROL, Markiestraat 1, B-1000 Brussel, tel. 02/507 43 05.

KLEINE LANDSCHAPSELEMENTEN IN LIMBURG

Het Provinciebestuur van Limburg ging van start met een grote sensibiliteitscampagne ter bescherming van de kleine landschapselementen (KLE): poelen, wegbermen, houtkanten, hagen,... Hierbij horen een uitgebreide perscampagne, een affichecampagne, een enquête en informatiebrochure.

Met de affichecampagne willen we de KLE kenbaar maken bij het grote publiek, gezien bij de zorg voor KLE ook alle inwoners en bezoekers van een streek min of meer betrokken zijn.

Voor de distributie en het aanplakken van de affiches op de meest strategische plaatsen in gans de provincie Limburg werd een beroep gedaan op medewerkers van gemeentebesturen en plaatselijke natuurverenigingen. Vanaf 28 januari ll. worden, telkens met een tussentijd van twee weken, zes verschillende KLE aan het publiek voorgesteld. Tijdens een periode van 3 maanden zullen de KLE dus te aanschouwen zijn in gans Limburg.

Het Moeraske - Walckierspark: van bomput tot natuurreserveaat

Paul Nuyts en Filip Fleurbaey

De gemeenten Evere en Schaarbeek staan niet direct gekend als groene zones. Woonblokken wisselen er af met verkeersaders waarlangs zich industrie en kantoorgebouwen gevestigd hebben. Het klinkt dan ook ongeloofwaardig als je verneemt dat het enige BNVR-reservaat (2 ha) in het Brussels Gewest precies daar ligt. In de buurt van de Sint-Vincentiuskerk, gekneld tussen het rangeerstation en Evere-dorp, vinden we een mozaïek van groene ruimten, over een totaal van 19,8 ha. Hooilanden en moestuintjes wisselen er af met beboste zones en rietgebiedjes.

Historiek

Het Moeraske is één van de laagst gelegen gedeelten van de Zennevallei en is van nature reeds een bronnenzone. De gemeente Evere, die met de aanleg van het vormingsstation van Schaarbeek in 1925 afgezonderd werd van haar natuurlijke afwatering, legde evenwijdig met de spoorlijn een open riool aan: de Kerkebeek, die via de Maalbeek uitmondt in de Zenne. Tot de Tweede Wereldoorlog werd het rioleringsnet verder uitgebreid.

In 1944 werd het gebied zwaar gebombardeerd omwille van de nabijheid van het vormingsstation en het vliegveld van Evere die beide strategisch belang hadden. In één van deze bommenkraters vormde zich het Moeraske.

Tussen 1952 en 1960 werd een groot gedeelte van deze putten volgestort met Brussels huisvuil. Zo ontstond het hogergelegen park van de Goede Herder, nu als recreatiezone ingericht. De Kerkebeek en het Moeraske bleven echter behouden, maar fungeerden sinds 1968 niet meer als riool.

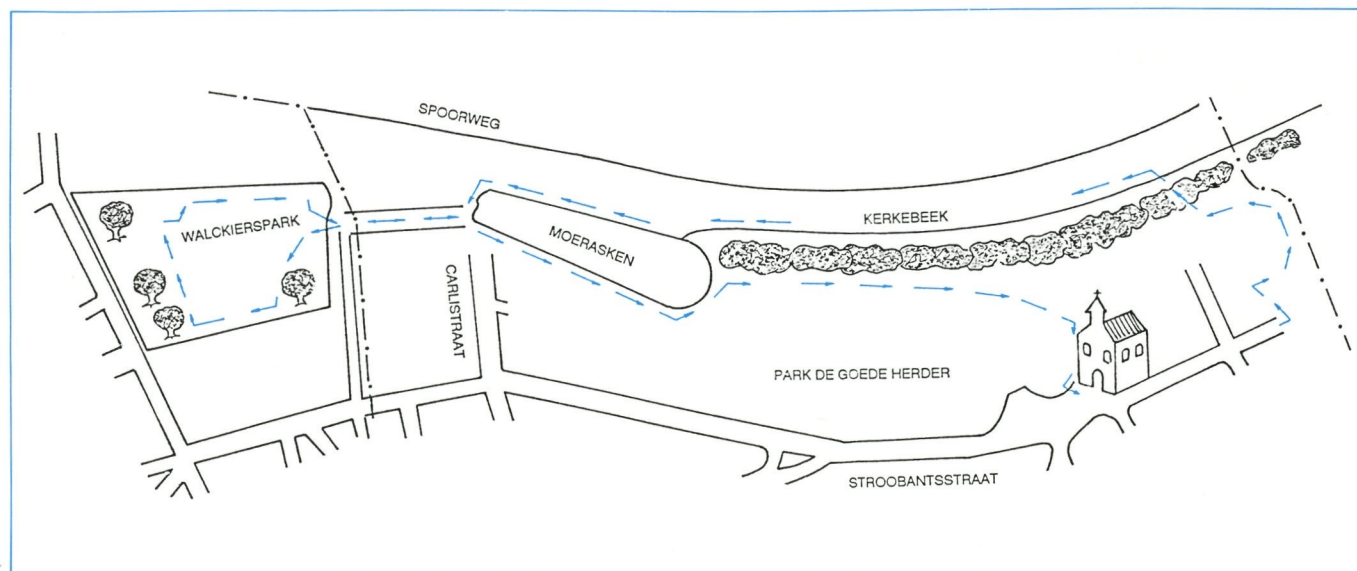
Geleidelijk heroverde de natuur dit gebiedje en ontstond er een interessant biotoop. Vanaf 1978 werd er actie voor gevoerd door de plaatselijke milieuvereniging 't Smelleken.

In 1984 verkreeg het, na de campagne Natuur in de Buurt, georganiseerd door de Koning Boudewijnstichting in samenwerking met de BNVR, het statuut van natuurreservaat. Momenteel gebeurt het beheer door de MOB (Milieucommissie Oost-Brussel).

Deze vereniging beheert ook het nabijgelegen Walckierspark. Dit is een park, aangelegd in 1765 door Adrien Ange de Walckiers. Hij liet er een Engelse tuin inplanten: kronkelende paden, glooiend landschap, namaak grotten. Ondanks de talrijke aantastingen (uitbreiding vormingsstation, onteigening omwille van een project om de autosnelweg van Antwerpen te verbinden met het station van Schaarbeek, stortplaats van een bouwonderneming), loont een bezoek nog steeds de moeite.

Op wandel

Een wandeling in het gebied start je met gemengde gevoelens. Een nieuw aangelegde, gebetonde stadstuin, die men hoopt om te vormen tot boomgaard, vormt het beginpunt. In de verte zie je het spoorwegcomplex, de industrie langs de Brusselse Zeehaven en het beruchte

Algemene situering van het gebied. De pijltjes geven de richting van de wandeling weer.

Algemeen zicht op het reservaat.

viaduct van Vilvoorde. Niet bepaald een natuurlijke omgeving! Toch komt hier in het onweersbekken soms de Kleine plevier voor en vinden we er vele ruigtekruiden. Ietwat verder komen we langsheen de Kerkebeek met enkele grote poelen. In het water vinden we nog Alpenwatersalamander en Kleine watersalamander. Vroeger werd nog Echte waterkers gekweekt op verschillende plaatsen. Dit gebruik is nu verdwenen, maar de plant bloeit plaatselijk uitbundig. Deze zone vormt een ideaal jachtgebied voor de Torenvalk die er regelmatig kan worden waargenomen.

Het Moerasken zelf bestaat uit een vijver met een brede rietkraag, die de verlanding in de hand werkt. Het Riet houdt immers alle slib tegen, waardoor het bodemniveau langzaam maar zeker stijgt. Het beheer tracht deze verlanding zoveel mogelijk tegen te gaan, door uitbaggeren en verhoging van het waterpeil. Dit laatste doet men door dammen te bouwen langsheen de afloop. Amfibieën vinden we niet in deze vijver. Het Driedoornig stekelbaarsje geeft hen immers geen kans. Eventueel aanwezige larven worden onmiddellijk opgepeuzeld. Wel vinden we hier regelmatig de IJsvogel, die zich tegoed doet aan deze visjes.

Als we verder wandelen, komen we via enkele moestuintjes in het (niet toegankelijke) Walckierspark. Struiken als Hulst, Boerenjasmijn en Seringen verraden het kunstmatig karakter. Een namaakgrot werd nu omgevormd tot overwinteringsplaats voor vleermuizen. We treffen er de Dwergvleermuis en de Grote hoefijzerneus aan. Een specifiek probleem in het gebied is het vandalisme. Pas aangebrachte dammen zijn soms de volgende dag reeds

verwoest. De zware bevolkingsdruk in de omgeving is er niet vreemd aan. Hoe men het probleem aanpakt is wel origineel: toen men twee jeugdige daders kon vatten werd met de overheid besloten dat ze gedurende een half jaar moesten meewerken aan de verschillende beheersactiviteiten in het gebied. Alhoewel ze na dit half jaar niet meer spontaan kwamen helpen, hebben ze afgezien van verdere vandalenstreken. Mooi is ook hoe men de natuur terug haar kans wil geven: op een oude steenpartij, vroeger gestort door een bouwfirmam, kan op een zonnige dag en met een beetje geluk, de Levendbarende hagedis aangetroffen worden.

Tot slot

Het reservaat heeft vooral een natuureducatieve waarde, omwille van zijn ligging is de dichtbevolkte Brusselse rand. Hopelijk kan dit zo blijven, alhoewel er toch veel vraagtekens omtrent de toekomst zijn. De SST, het doortrekken van de autosnelweg Antwerpen-Schaarbeek, de uitbreiding van industriegebieden..., alle vormen ze reële bedreigingen.

Geleide bezoeken zijn er elke tweede zondag van de maand om 10 uur, vertrek aan de Sint-Vicentiuskerk te Evere. Voor verder informatie kan u steeds terecht bij de Milieucommissie Oost Brussel, p/a A. De Vlieger, Raafstraat 30, 1030 Schaarbeek, tel. 02/215 25 14.

F. Fleurbaey, Herendal 141/18, 1150 Brussel

P. Nuyts, Goede Herderstraat 51/97, 1140 Brussel

De Griuze zandbij

Andrena vaga

Panzer 1799

Gilbert Loos

Bloeiende wilgekatjes vormen het tastbare bewijs dat de lente weer is begonnen. Iedere natuurliefhebber merkt hun verschijnen met blijdschap op. Minder bekend is dat deze zelfde wilgekatjes een rijkgevulde voedselbron betekenen voor een groot aantal 'wilde' voorjaarsbijen. Het loont daarom beslist de moeite om tijdens de wilgenbloei ook eens op hun vliesvleugelige bezoekers te letten.

In onderstaande bijdrage beschrijft Gilbert Loos ons de biologie, de ecologie en het gedrag van de Griuze zandbij.

In de jaren 1988-1990 deed ik waarnemingen in een aantal kolonies van de Griuze zandbij. De gegevens voor dit artikel zijn, behalve aan ruim 10 jaar eigen waarnemingen in de Turnhoutse Kempen, voornamelijk ontleend aan de observatie van twee grote kolonies zandbijen in het Wielewaalreservaat "Weelde-Statie" te Turnhout/Ravels. Dit voormalig rangerstation van de NMBS is onlangs door de provincie Antwerpen aangekocht. In samenwerking met De Wielewaal zal dit zeer rijke gebied als natuurreservaat beheerd worden.

Zandbijen

Niet alle bijen zijn honingbijen. Lang voor de komst van dit noeste werkvee, leefden er in ons land honderden soorten wilde bijtjes. De Griuze zandbij woont solitair in kleine tot grote kolonies. Het voorkomen van deze bijensoort, zoals trouwens van alle bijensoorten, is voor een groot deel afhankelijk van de aanwezige flora. Bijen brengen hun larven groot met stuifmeel en bij het verzamelen van pollen zijn vele soorten aangewezen op bepaalde planten of plantengroepen. Daarnaast stellen ze bepaalde eisen aan de bodem waarin ze nestelen.

Het genus *Andrena* vertegenwoordigt ongeveer een vierde deel van de Belgische bijenfauna. Andrenasoorten leven solitair, d.w.z. ieder vrouwtje maakt een eigen nest en verzorgt dit. Bij solitaire vliesvleugeligen kent men dan

ook alleen mannetjes en wijfjes. Dit in tegenstelling tot een aantal sociale bijen en wespen die ook over werksters beschikken. De werkster is een wijfje dat actief deelneemt aan de broedzorg, maar zich zelf niet voortplant. Door het werk van Van der Vecht (1928) is over het geslacht *Andrena* faunistisch gezien veel bekend geworden. Hij geeft de enige voor ons land bruikbare determinatieleutel voor de 81 inheemse soorten. Verreweg de meeste soorten zandbijen vliegen in het voorjaar.

Soortbeschrijving

De Griuze zandbij is in het veld vrij gemakkelijk van andere soorten te onderscheiden. Het borststuk en de onderzijde van het lichaam zijn grijs behaard. Op het achterlijf is de beharing slechts spaarzaam, zodat de blauwzwarte chitinehuid goed opvalt. De soort lijkt goed op de Asbij *Andrena cineraria* L., die ook hier voorkomt, maar deze heeft een band van zwarte haren over het midden van het borststuk, waar dit bij *A. vaga* helemaal grijs behaard is.

Door de sterk ontwikkelde beharing van de achterschenen typeren de wijfjes zich al aanstonds als poot-verzamelaars. Bovendien vertoont hun verzamelapparaat nog iets bijzonders als we de bij vastnemen en van onder bekijken. De dijen van de achterpoten dragen aan de onderzijde een duidelijk flosje van lange gekromde haren. Hierin kan

De sterk ontwikkelde beharing van de achterschenen speelt bij het wijfje van de Griuze zandbij een belangrijke rol bij het transport van stuifmeelpollen. Ze worden daarom poot-verzamelaars genoemd.

Foto: L. Van Gompel

Het borststuk en de onderzijde van het lichaam zijn bij de Griuze zandbijen grijs behaard.

Foto: L. Van Gompel

zich nog heel wat stuifmeel ophopen. Dit kenmerk, de floccus, is karakteristiek voor zandbijen. Deze zijn naar verhouding ook breder gebouwd dan vele andere bijen. Het achterlijf is, van boven bekeken, dikwijls typisch breed-ovaal en min of meer platgedrukt. Dit laatste is vooral bij de wijfjes duidelijk. Met wat ervaring kan men daaraan al op een afstand de *Andrena*'s herkennen.

De mannetjes, die wat vorm en kleur betreft op de wijfjes lijken, geven een minder robuuste indruk. Hun iets grotere ogen en opvallend langere en elkaar kruisende kaken vormen bijkomende kenmerken om hen van de wijfjes te onderscheiden.

Beschrijving van de plaatsen waar ze voorkomen

De verschillende kolonies die ik gevonden heb, trof ik zowel aan in zanderige, lemige of kleiachtige bodem. De nesten zijn vooral geplaatst op een effen of zwakhellende bodem. Daarom vinden we ze ondermeer op zandwegen, akkerranden, dijkbermen, verhoogde talluds... enz. Mijn inziens geniet zandgrond toch duidelijk de voorkeur. De vindplaatsen die Van der Vecht geeft, zijn dan ook bijna uitsluitend in de duinen of in de diluviale zandstreken gelegen.

Te Weelde-Statie troffen we de dieren aan op het met zand opge vulde perron van het voormalig rangeerstation. Daar werd de zanderige situatie in stand gehouden doordat paardehoeven de grasvegetatie geregeld vernielen. Hiervan kon de Grijze zandbij als typische pionierssoort profiteren. Paarden worden thans uit het nestgebied geweerd omdat ze in de broedtijd vaak desastreus ravages aanrichten. In de wintermaanden trachten de beheerders nu zelf de aanwezige kolonies te behouden en uit te breiden door het creëren van een zandige vegetatiearme situatie. Hoewel er op de nestplaatsen meestal weinig vegetatie aanwezig is, bevindt er zich een toch kleinere kolonie in ijl grasland meer noordwaarts van het perron.

Op het terrein staan verschillende wilgensoorten. *Andrena vaga* vliegt bijna uitsluitend hier op. Andere planten die in het voorjaar bloeien worden niet bezocht. De soort heeft dan ook een gelijktijdig rijk aanbod nodig van verschillende *Salix*-soorten. De zandbijen bezoeken ondermeer de Grauwe wilg *Salix cinerea*, de Waterwilg *Salix caprea*, de Bittere wilg *Salix purpurea*, de Geoorde wilg *Salix aurita*, de Schietwilg *Salix alba*, de Laurierwilg *Salix petandra*, de Zwarte wilg *Salix nigricans* en hun vele bastaarden.

De bijen vliegen tot 800 meter ver voor het verzamelen van de pollen en zijn daardoor voor deze bomen, naast de wind, een zeer goede bestuiver.

Dit grote pollenaanbod wordt ook door andere op wilg gespecialiseerde soorten gelijktijdig benut. Zo vindt men geregeld de Grote zijdebij *Colletes cunicularius*, een andere inheemse soort, exclusief op wilg.

Deze twee factoren: zanderige nestgelegenheid en gunstige voedselomstandigheden, verklaren dan ook het voorkomen van de Grijze zandbij te Weelde-Statie. Op dit moment worden aldaar twee kolonies van vele honderden individuen aangetroffen. Deze breiden zich zelfs nog verder uit naarmate de geschikte nestgelegenheid toeneemt.

Invloed van het weer op het gedrag van de bijen

Van der Vecht vermeldt de volgende vliegtijden: voor mannetjes van 29 maart tot 8 mei; voor wijfjes van 31 maart tot 8 mei. Tijdens een zacht voorjaar, zoals de

twee voorbije jaren, vliegen ze echter eerder. Zo zag ik reeds mannetjes op 10 maart en de eerste wijfjes op 18 maart.

Wanneer het weer gedurende de broedtijd slecht is, verzorgen de wijfjes hun nesten veel langer dan gebruikelijk. Zo vlogen op 23 mei 1989 nog verschillende wijfjes met gevulde korfjes naar het nest.

Grijze zandbijen vliegen vrijwel uitsluitend bij zonnig weer. De dagelijkse werkperiode hangt ook af van de zonnestand. In het vroege voorjaar verschijnen de eerste mannetjes rond 10.30 u. Veertien dagen later zijn de mannetjes bij zonnig weer reeds omstreeks 10.00 u. boven de kolonie aanwezig. Dus hoe later in het voorjaar, hoe eerder op de dag de bijen actief worden.

De meeste diertjes vliegen dan tot 15-16.00 u. in de namiddag. Een aantal exemplaren komen veel later thuis. Deze hebben door verschillende oorzaken, zoals onverwachte regenbuien, dicht wolkendek of daling van de temperatuur, het nest niet eerder opgezocht. Zo zag ik op 20 april 1990 om 18.35 u. nog verscheidene wijfjes met stuifmeel beladen, duidelijk vermoeid, hun nesten opzoeken.

Als de zon voortdurend van de partij is, duurt de werkperiode waarschijnlijk niet langer dan zes uur per dag.

De nestloze tijd

Op zonnige dagen, met niet te lage temperatuur, komen rond 20 maart in de kolonie de mannetjes uit de grond te voorschijn. Zo lang de zon schijnt, vliegen ze daar dan de hele dag rond. Na enkele dagen, als ze de weg naar de bloemen kennen, verdelen ze hun tijd tussen het aanwezig zijn in de kolonie en het bloembezoek.

Volgens Van der Vecht bevliegen Grijze zandbijen vooral wilgen en in mindere mate paardebloemen. Dit is zeker juist voor de wijfjes. Slechts één keer trof ik een wijfje aan op een witbloemige Akkerdistel *Cirsium arvense*, vlakbij de kolonie. Mannetjes delen deze uitsluitende voorkeur niet geheel. Op 15 april 1990 zag ik verschillende mannetjes op appelbloesems. Daardoor spelen ze, naast de aanwezige honingbijen, vermoedelijk ook een rol bij de bestuiving van de in het gebied aanwezige fruitbomen.

De eerste dagen hebben de mannetjes een echte graafwoede, zoals N. Tinbergen dit ook beschrijft voor de wijfjes Bijenwolf *Philanthus triangulum*. Deze wordt vermoedelijk veroorzaakt door de sterke geslachtsdrift, die ze drijft tot het opzoeken van de wijfjes, die zich dan nog onder de grond bevinden. Op deze wijze vergemakkelijken ze waarschijnlijk het uitkomen van de wijfjes. Een paar dagen na de mannetjes komen nl. de eerste wijfjes te voorschijn. Dit lijkt wel een algemeen geldende regel te zijn. Op dat moment vliegen er al tientallen mannetjes heen en weer over de nestplaats of zijn ijverig aan het graven. Het lijkt wel of de mannetjes tijdens deze zoekvluchten een bepaalde baan volgen op 10 tot 20 cm boven de grond. Van zodra een uitkomend wijfje wordt opgemerkt, willen ze onmiddellijk copuleren. Doordat de wijfjes daarenboven nog specifieke geurstoffen afscheiden via de mandibulaire klieren, raken de mannetjes meer en meer opgehitst. Steeds opnieuw komen er wijfjes uit en de mannetjes werpen er zich ogenblikkelijk onstuimig bovenop. Dikwijls storten zich 2 of 3, soms zelfs 4 mannetjes op één wijfje. Er heeft zo nu en dan een copulatie plaats, maar bijna alle pogingen worden afgeweerd. Als een kluwen rollen hier en daar verscheidene mannetjes met één wijfje over de grond. Het sterke wijfje spartelt uit alle macht tegen. Hierbij wordt geen gebruik

gemaakt van de angel. Meermaals kon worden vastgesteld dat naast de onderzoeker ook een Groene specht dit tafereel met meer dan gewone belangstelling volgde. De parende zandbijtjes vormden voor deze predator waarschijnlijk een gemakkelijke prooi.

De copulaties, die meestal in de voormiddag plaatsvinden, gebeuren onmiddellijk na het uitkomen van de wijfjes uit het winternest. Deze hebben steeds op de grond plaats, waarbij het mannetje zich met zijn gekruiste kaken vastbijt in de vleugel van het wijfje.

Bij het uitkomen van de wijfjes lijkt het wel of de mannetjes de hele dag in de kolonie verblijven. Een paar dagen later treffen we reeds tientallen mannetjes aan op de wilgekatjes in de omgeving. Het gebeurt ook dat mannetjes helemaal geen voedselplanten opzoeken maar sterven na de paring. Bij slecht weer verblijven de mannetjes in gaatjes of kuiltjes in de omgeving van de nestplaats.

Zowel de mannetjes als de wijfjes overwinteren als imago, zodat ze onmiddellijk kunnen actief worden als de wilgen in bloei komen.

De broedtijd

Na de paring beginnen de wijfjes onmiddellijk met het graven van een eigen nest in kolonieverband. Meestal zijn die kolonies klein (10-20 wijfjes), soms zijn ze echter enkele duizenden bouwende wijfjes groot zoals te Weelde-Statie. De nestdichtheid bedraagt aldaar ongeveer 30 nesten per m².

Het nest van de Grijze zandbij is vrij primitief vergeleken met dat van andere inheemse bijen. Een eenvoudige gang, de hoofdschacht, loopt meestal loodrecht tot 20-60 cm diep de bodem in. Hierop worden een viertal zijgangen aangelegd. Deze zijn 4 tot 6 cm lang en aan het uiteinde verbreed tot één of meerdere broedcellen. Meestal bevatten de nesten 4 tot 8 broedcellen. De binnenzijde van deze cellen wordt door de moederbij glad gemaakt, maar verder ondergaan ze geen bijzondere bewerking. Openen we een pas afgewerkte cel, dan vinden we daarin de voedselbrij als een min of meer vast ovaal klompje, dat van buiten gladglanzend is, doordat het overtrokken is met een slijmerig laagje. Dit laatste is een conserveringsmiddel tegen schimmels. Bovenop dit stuifmeelbroodje, dat niet de hele cel vult en vrijliggend op de bodem rust, is het ei of de jonge larve duidelijk zichtbaar.

De Koekoeksbij *Nomada lathburiana* ziet eruit als een graafwesp. Ze parasiteert uitsluitend op Grijze zandbijen.

Foto: Y. Lesseliers

Na de eileg worden de zijgangen opgevuld met zand, vermengd met speeksel.

Tijdens het verzamelen van pollen blijft de nestingang echter open en dus volkomen onbeschermd. Westrich (1989) vermeldt dat af en toe wordt vastgesteld dat bij afwezigheid de nestingang met wat aarde wordt afgesloten, zoals vele andere graafwespen dit in de regel steeds doen. Zelf heb ik dit afsluiten (nog) niet kunnen waarnemen.

De Grijze zandbij heeft doorgaans 1 generatie per jaar.

De oriëntering van de wijfjes

Als de wijfjes uit de grond gekropen zijn, vliegen ze de eerste dagen onophoudelijk rond, tenminste als de zon schijnt. Ze nemen de ligging van de kolonie in zich op. Daarbij worden ze voortdurend door de mannetjes lastig gevallen. Men ziet ze in het begin vaak rondvliegen terwijl ze steeds grotere banen beschrijven. Na enige dagen, als ze de weg naar de wilgen gevonden en ingeprent hebben, wordt na de copulatie begonnen aan het maken van een nestgang. Meestal wordt aan meerdere nestgangen begonnen tijdens een korte ongerichte graaftijd. Uiteindelijk wordt één nestgang verder afgewerkt.

Als in de onmiddellijke nestomgeving wijzigingen optreden, door bijvoorbeeld mijn eigen aanwezigheid, wisten de wijfjes toch hun nest te lokaliseren zonder dit te zien. Zodra ik me iets verwijderde vlogen de wijfjes regelrecht het nest in. Ook als door het bezoek van parasieten of andere gebeurtenissen de onmiddellijke nestomgeving veranderd was, wisten de wijfjes na enkele seconden en herhaald zoeken en rondcirkelen de nestplaats terug te vinden. Daarom kunnen we veronderstellen dat naast het zicht, ook andere factoren een rol spelen bij het terugvinden van het eigen nest. Bij het vertrek cirkelden ze meestal één of meerdere keren rond hun nest alvorens weg te vliegen. Voor mij blijft het een opmerkelijke prestatie dat de wijfjes steeds hun nest terugvinden tussen de honderden andere, al dan niet gebruikte, nesten.

Parasieten

De Grijze zandbij heeft ook zijn natuurlijke vijanden. Allereerst noem ik hierbij een ander bijengeslacht: de wespbijen of nomada's. Meermaals zag ik de Koekoeksbij *Nomada lathburiana* in de nestopening verdwijnen. Zij gedragen zich ongeveer net als de bekende Koekoek, vandaar de naamgeving. Ze dringen de nesten van de zandbijen binnen en leggen hun ei op het stuifmeelklompje in de broedcel. De uit het ei komende koekoeks-larve doodt degene voor wie het stuifmeel eigenlijk bedoeld was en eet het voedsel zelf op. *Nomada lathburiana* is zelfs uitsluitend aan te treffen bij de Grijze zandbij. Nooit kon ik deze soort bij andere zandbijen aantreffen. Deze schitterend rood-geel-zwarte, als wespen uitziende slanke bijen, vliegen dan ook voortdurend al zoekend laag over de grond boven de broedkolonies van de Grijze zandbijen.

Door hun uitzicht doen ze sterk aan graafwespen *Sphecidea* denken. In het vroege voorjaar kunnen we ze daar evenwel niet mee verwarren, want graafwespen van dit type vliegen er dan nog niet. Deze komen pas in juni te voorschijn.

Ook een aantal vliegen staan de jonge larven van de Grijze zandbij naar het leven. Ze behoren tot de groep van de wolzwevers *Bombyliidea*. Meermaals kon ik vaststellen dat exemplaren van de soort *Bombylius major*

als kolibries voor de nestopening hingen. Hun getekende vleugels, wollige beharing en lange snuit geven deze insecten een merkwaardig uitzicht. Om zich te kunnen voortplanten is deze soort afhankelijk van zand- of voorjaarsbijen. In de broedkolonies van de Grijs zandbij wordt zij geregeld waargenomen. Zwevend in de lucht wacht de wolzwever tot er een zandbij langs komt. Dan zet hij onmiddellijk de achtervolging in om, nog steeds in de lucht, een eitje af te zetten op de achternagezeten zandbij. Soms worden de zandbijen al bij het uit het nest kruipen door de wolzwever verrast op de grond. Dit afgezette eitje komt heel snel uit en het jonge wolzwevertje blijft aan de Grijs zandbij hangen tot ze naar het nest terugkeert. Zodra de bij de broedcel betreedt, wordt ze door de jonge larve verlaten. De wolzweverlarve doet zich dan vervolgens te goed aan het eitje of de jonge zandbijenlarve en de voedselvoorraad. Zodra ze dit allemaal verorberd heeft, is ze volgroeid. Daarna graaft ze zich een weg naar boven en verpopt zich in de bovenste grondlaag. Het volgende jaar kruipt daar dan een nieuwe,

volwassen wolzwever te voorschijn in plaats van een Grijs zandbij.

Een andere kleine vliegensoort zag ik ook dikwijls een opvallend gedrag vertonen. Bepaalde individuen van deze soort bleven de wijfjes van de Grijs zandbijen steeds volgen, vermoedelijk om het nest weten te komen en er in binnen te sluipen, om eieren te leggen op de voedselvoorraad. Tijdens de vlucht beschrijft deze vliegensoort voortdurend cirkelvormige banen. Daardoor is ze aan dit vlieggedrag al vlug herkenbaar. *Hammomyia albiseta* is zo'n soort, waarvan bekend is dat ze parasiteert op vliesvleugeligen waaronder de Grijs zandbij.

Literatuur

J. Van der Vecht, 1928. Fauna van Nederland. *Hymenoptera Anthophila Andrena*.

P. Westrich. *Die Wildbienen Baden-Württembergs*. Allgemeiner Teil I, 1989. Spezieller Teil II, 1989.

G. Loos, *Kanaaldijk 1, 2380 Ravels*

Nieuwe uitgaven

STICHTING LEEFMILIEU STELT NIEUW DOSSIER VOOR: 'MACRO-INVERTEBRATEN EN WATERKWALITEIT'

Allemaal beestjes

Voor elk type (zoet)water vinden we — afhankelijk van zijn fysische eigenschappen en chemische samenstelling — min of meer kenmerkende organismen: bacteriën, planten, vissen,... Maar ook macro-invertebraten: met het blote oog waarneembare ongewervelde dieren, zoals wormen,

slakken, kreeftachtigen, bloedzuigers, insecten,... Ondanks hun alomtegenwoordigheid, zijn ze minder gekend bij het grote publiek, en ongekend is onbemand. Nochtans gaat het om een uitgebreide groep van organismen die een belangrijke ecologische functie vervullen en waardevolle indicatoren zijn voor de milieu-en waterkwaliteit.

Een uniek praktisch standaardwerk

Elke groep macro-invertebraten reageert verschillend op de veranderingen die zich in het milieu afspelen ten gevolge van waterverontreiniging. Dit leidde tot de ontwikkeling van eenvoudige en betrouwbare methoden ter beoordeling van de waterkwaliteit, die inmiddels een belangrijk instrument in het milieubeleid zijn geworden. Een nederlandstalige, overzichtelijke en volledige publicatie over dit onderwerp, die ook voor niet-specialisten toegankelijk is, ontbrak tot nog toe.

Een brede samenwerking

Onder eindredactie van Dr. Niels De Pauw (Labo voor Biologisch Onderzoek van Waterverontreiniging — RU Gent en Coördinator van de Werkgroep Macro-invertebraten) en Lic. Rudy Vannevel (Hydrobioloog bij de Vlaamse Maatschappij voor Waterzuivering en Secretaris van de Werkgroep Macro-invertebraten) werkten een tiental specialisten, zowel uit Vlaanderen als uit Nederland, aan dit boek, waardoor het een internationaal karakter krijgt.

In het dossier werden méér dan 1000 tekeningen verwerkt. Voor het overgrote deel zijn zij van de hand van graficus-kunstenaar Frank Dobbelaere, die ze op een wetenschappelijk verantwoorde en uniforme wijze heeft weergegeven, wat aan de publicatie een aparte en originele waarde geeft, en het educatief gebruik ervan verhoogt.

De Jeugdbond van Natuurstudie en Milieubescherming

lag mee aan de basis van het initiatief en verleende zijn enthousiaste medewerking aan de uitgave.

Determineersleutels én waterkwaliteitsonderzoek

Het boek, oorspronkelijk bedoeld als antwoord op een vraag naar een volledig determinatiewerk van ongewervelden, werd verruimd naar de bruikbaarheid van macro-invertebraten voor het bepalen van de biologische waterkwaliteit.

Zo haalt de gebruiker van dit dossier niet alleen een echte determinatietabel van macro-invertebraten in huis, met een beschrijving - én illustratie - van de verschillende soorten en soortengroepen, maar tevens een handige gids i.v.m. alle technische en praktische aspecten van de biologische waterkwaliteitsbepaling. Ook de verschillen tussen de Nederlandse methode (de Kwaliteitsindex - sterk doorgedreven determinatie) en de Belgische (de Biotische Index - minder sterk doorgedreven en dus universeel bruikbaar) komen aan de orde.

Macro-invertebraten zijn uitstekende indicatoren voor de biologische waterkwaliteit, daar ze o.a. relatief lang leven en weinig mobiel zijn (in tegenstelling tot b.v. vissen), en laten aldus toe de waterkwaliteit structureel en over een langere termijn te bepalen, terwijl de Chemische Index slechts een momentopname geeft.

Om al deze redenen vormt de Biotische Index overigens in Vlaanderen de basis van de Algemene Waterzuiveringsprogramma's (AWP's)

Vele belanghebbenden

De vele natuuronderzoekers en -liefhebbers krijgen met dit boek de meest volledige nederlandsstalige determineersleutels voor zoetwater-macro-invertebraten in handbereik. Maar ook het onderwijs zal — o.m. dankzij de vele verhelderende tekeningen — met veel nut gebruik maken van deze publikatie, onder meer in de lessen biologie en ecologie. Wil men met de klas de vervuilingsgraad van een beek of sloot in de omgeving bepalen, dan is het dé leidraad.

Overheidsinstanties, wetenschappelijke instellingen, laboratoria en studiebureaus... tenslotte vinden in dit dossier een uitstekend beleidsinstrument, nuttige achtergrondinformatie en/of een stimulans tot verder en diepgaander onderzoek.

De Stichting Leefmilieu en de auteurs hopen dat het boek 'Macro-invertebraten en waterkwaliteit' ook het brede publiek en de beleidsverantwoordelijken mag stimuleren tot een intensere milieuzorg.

Over de auteurs

Auteurs: naast eindredacteuren Niels De Pauw en Rudy Vannevel werkten mee: Jos Beyens (Lisec), Jean J.P. Gardeniers (Landbouwwuniversiteit Wageningen, Vakgroep Natuurbeheer), Boudewijn Goddeeris (KBIN), Luc Mercken (RUG, Labo Voor Ecologie der dieren, Zoögeografie en Natuurbehoud), Brigitte Neven (Licec), Philippe Stroot (Unité d'Ecologie des Eaux Douces, Facultés Universitaires N.D. de la Paix), Harry Tolkamp (Waterschap Zuiveringschap Limburg), Marleen Vaeremans (KBIN), Gerard Vanhooren (IHE), Thierry Vercauteren (PIH) en Karel Wouters (KBIN).

De inhoud in kort bestek

- 1 Het aquatisch milieu
 - 2 Determinatiesleutels voor macro-invertebraten
- Na de "hoofdsleutel" volgen de sleutels voor sponzen,

holtedieren, platwormen, snoerwormen, rondwormen, borstelwormen, bloedzuigers, weekdieren, spinnen, mijten, schaaldieren, springstaarten, haften/eendagsvliegen, libellen, steenvliegen, wantsten, netvleugeligen, slijkvliegen, kevers, schietmotten/kokerjuffers, vlinders, vliegen en muggen, wespen, mosdiertjes.

- 3 Systematisch overzicht
- 4 Waterkwaliteitsbepaling
- 5 Referenties
- 6 Namenregister

Praktische gegevens

Nr. 11 in de reeks 'Dossiers Stichting Leefmilieu'

Paperback: 16 x 23,5 cm

Prijs: 750 F - 600 F voor abonnees op het blad 'Leefmilieu' (Stichting Leefmilieu) en voor leden JNM.

Te bestellen: Stichting Leefmilieu vzw, p/a Kredietbank, Kipdorp 11, 2000 Antwerpen, Tel.: 03/231 64 48, of door overschrijving op bankrekening 409-6513991-97 van de Stichting Leefmilieu vzw — 2000 Antwerpen.

OVERBEVOLKING OP ZOEK NAAR OPLOSSINGEN OM DE OVERLEVINGSKANS VAN DE MENSHEID TE WAARBORGEN

Dat is de titel van het nieuwe PANDA-nummer van WWF, dat zopas van de persen gerold kwam. Daarin worden de verschillende oorzaken onderzocht, die geleid hebben tot de exponentiële demografische groei, waarmee we nu geconfronteerd worden. Bij elk ochtendgloren telt de wereld immers 250.000 mensen meer!

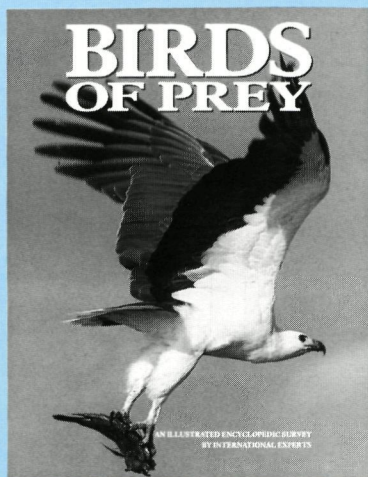
In dit nummer wordt ingegaan op de demografische situatie in een aantal landen (China, Kenya, Colombia, Indonesië, Indië), en op de daar op dit vlak gevoerde politiek. Dit leidt tot de volgende besluiten: in alle landen en in alle sociale klassen leidt emancipatie tot een verlaging van de nataliteit, terwijl ook het onderwijs en een goede gezondheidszorg een onmisbare schakel zijn in de aanpak van deze problematiek. Of met andere woorden: de ontwikkeling is het beste voorbehoedsmiddel. Bovendien zouden we er goed aan doen om aan de lange lijst van overbevolkte landen ook... het onze toe te voegen!

Wat heeft een natuurbehoudsorganisatie als WWF ertoe gebracht om voor een keer af te stappen van soorten als de panda, de neushoorn of de olifant, en te schrijven over de *Homo sapiens*? Het antwoord is eenvoudig: de wederzijdse afhankelijkheid van de mens en zijn leefmilieu komt alsmear meer op de voorgrond: er zal immers geen ruimte meer zijn voor de natuur als de mens blijft doorgaan met vernielen en verspillen. Maar op een geruïneerde planeet zal er evenmin een plaatsje resten voor de mens. Dit dossier besluit daarom met een aantal oplossingen, die door WWF voorgesteld worden om tot een duurzame ontwikkeling te komen, die het beheersen van de demografische groei aan het natuurbehoud koppelen.

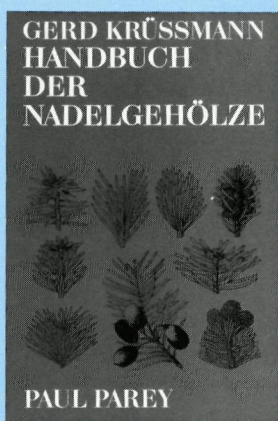
Dit dossier vormt het nummer 37 in de PANDA-reeks, en is tegen 60 F (+ 20 F verzendingskosten) te verkrijgen bij WWF, Waterloosteenweg 608 te 1060 Brussel (tel. 02/347 30 30). De leden ontvangen het nummer automatisch.

Voor meer inlichtingen kan u steeds terecht bij Luc Dries, tel. 02/347 30 30.

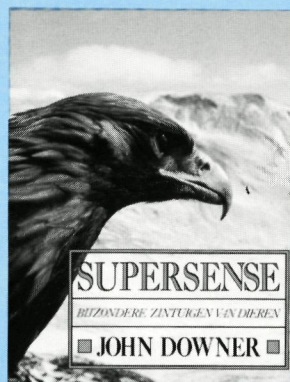
UIT ONZE BOEKHANDEL

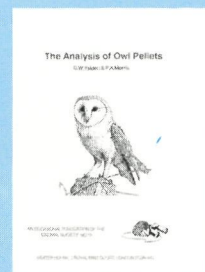
Unieke kleurenfoto's van de hand van wereldvermaarde auteurs zoals Newton, Olsen e.a. 240 blz. 1725 F

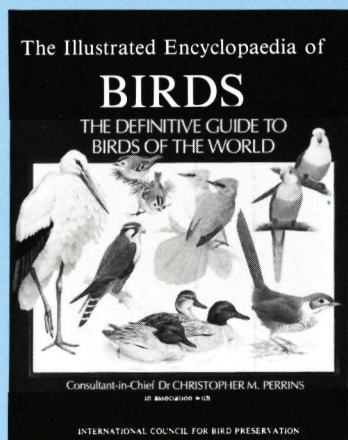
Het standaardwerk over coniferen. Determinatiewerk en leidraad voor toepassing in onze streken (met winterhardheidsbeoordeling). 364 blz. 6190 F

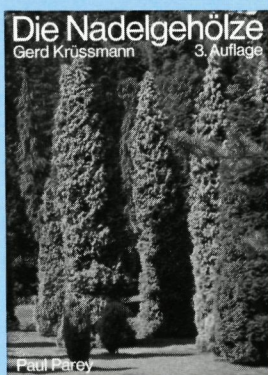
Geheel nieuwe wereld van tot nu toe, ongekende vormen van zintuiglijke waarneming. Meer dan 200 kleurenfoto's. 750 F

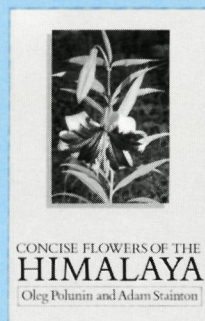
Zeer bruikbare en goed geïllustreerde braakballentabel. 24 blz. 150 F

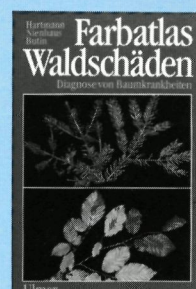
Beschrijving van meer dan 1200 vogelsoorten. Zeer goede afbeeldingen. Lijst van alle 9300 soorten van de wereld. 180 blz. 1290 F

Compacte uitgave van het hierboven beschreven handboek. Met waardebeoordeling voor de tuin. 1195 F

Zakformaat. 690 kleurill. en 315 zwart-wit tekeningen. 283 blz. 1390 F

Meer dan 200 veel voorkomende ziektebeelden. Meer dan 400 kleurafbeeldingen. 256 blz. 849 F

Verrekijker Bausch & Lomb Elite 10 x 42. Weergaloos! 42.403 F

NIEUW

Aanen P. e.a., 1990. Natuurtechniek en waterstaatswerken. Wet. Med. nr. 199. Utrecht, K.N.N.V., 143 blz. 495 F.
Witte J.P.H.M., R. Van der Meijden, 1990. Natte en vochtige ecosystemen. Wet. Med. nr. 200. Utrecht, K.N.N.V. 56 blz. 495 F.
Taylor K., 1990. A birders guide to Costa Rica. Privé uitgave. ± 180 blz. 1290 F
Guggisberg C.A.W., 1990. Birds of East Africa, Nairobi, Mount Kenya Sundries. 134 blz. 1495 F
Edwards E.P., 1989. Field guide to the birds of Mexico. 2nd Edition. Sweet Briar, Ernest P. Edwards. 118 blz. 840 F.
Marchant, 1991. Population trends in British Breeding Birds. Tring, BTO. 1340 F.

De hoogste tijd voor nestkasten! In De Wielewaal-winkel is een heel gamma houtbetonnen (duurzaam!) nestkasten verkrijgbaar. Voor prijzen zie onze catalogus.

Afgebeeld model: koolmeesnestkast (550 F)

→ 10 % korting voor alle Wielewaalleden, vrachtkosten worden aangerekend.

→ Voor alle inlichtingen en bestellingen: De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout, 014/41 22 52

Foto: Marc Vanden Borre

WANDELEN IN HET TOEKOMSTIG REGIONAAL LANDSCHAP VLAAMSE ARDENNEN

28 april '91 is elkeen uitgenodigd op de 14de

VLAAMSE ARDENNENDAG

Reeds 25 groepen, waaronder 3 uit Nederland, schreven in.

Individuele deelnemers kunnen ook meegenieten: afspraak om 9 u. aan het rondpunt te Brakel (gids Hugo De Jonghe) of om 14 u. kerk Louise-Marie (gids Marc De Jonghe en Marie-Christine Van Maercke-Gottigny).

Wielewaal Schelde-Leie staat borg dat elke deelnemer meer dan kilometers alleen in de schoenen krijgt: bloeiende Wilde hyacinten, Longkruid, Paarse schubwortel, Grote gele kwik... garanderen natuurbeleving van de bovenste plank.

12 mei '91 kan de meer sportieve wandelaar terecht in de **OMLOOP KLUISBERGEN** voor 10 km of 25 km.

Stichting Omer Wattez en Wielewaal Schelde-Leie verzorgen er opnieuw 5 natuurstands (inlichtingen 055/38 89 04).